

Анатолій В. ФУРМАН

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Anatoliy V. Furman

METHODOLOGICAL SUBSTANTIATION OF THE THEORETICAL PSYCHOLOGY SUBJECT FIELD

DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005>

УДК: 167/168 : 159.901

Постановка методологічної проблеми. У доволі скромному перелїку дослідницьких здобутків у царинї теоретичної психологїї, де майже два десятилїття найфундаментальнїшим залишається виданий під аналогічною назвою відомий навчальний посїбник А.В. Петровського та М.Г. Ярошевського 2001 року [16], майже нездоланною проблемною зоною-загатою залишається складнїсть розмежування предметних полїв психологїї загальної і теоретичної. Рїч у тїм, що традиційно основним завданням загальної психологїї було і є не тїльки вивчення найзагальнїших закономірностей перебігу психїчних явищ та розкриття обсягу і змісту психологїчних понять, що їх описують та пояснюють, а й розробка базових принципів психологїї і методів психологїчних досліджень. Іншими словами, предмет загальної психологїї охоплює відповідї принаймнї на чотири питання:

– якими принципами і похідними від них вимогами має керуватися дослідник, здійснюючи обґрунтоване психологїчне пізнання?

– які науковї поняття (терміни, тезаурус) він повинен використовувати, щоб це пізнання було об'єктивним, правильним?

– якими методами організації і здійснення психологїчних досліджень він має послуговуватися, щоб отримане ним раціональне знання було максимально істинним?

– які встановлені ним та іншими дослідниками основні закономірності перебігу психїч-

них явищ виправдано заслуговують на увагу як у планї їх дотримання чи інтелектуального практикування, так і в аспекті використання їх як епістемного базису подальших досліджень?

Воднораз очевидно, що й теоретичну психологїю глибоко цікавлять і психологїчне пізнання (зокрема його цілі, зміст, структура, формоутворення, особливості реального сповнення, продуктивнїсть тощо), і принципи, підходи та методи здійснення такого виду пізнання, і понятійний арсенал семантичних засобів опису, пояснення та моделювання так чи інакше упредметнених у дослідницькій думцї психїчних феноменів, і закони та закономірності (бодай тенденційні та імовірнісні) як об'єктивні, більш чи менш стїйкі, суттєві зв'язки між процесами або явищами тваринної чи людської психїки. Отож в обох випадках обстоюється відоме *методологїчне настановлення*: тїльки абстрагуючись від конкретики окремих прикладних досліджень, з'являється можливість виявити й сформулювати найзагальнїші ідеї, концепти, принципи, закономірності, поняття, світоглядні уявлення чи навіть онтологїчні картини. Ось чому часто науковцї (звісно, що цїлком не виправдано) прирівнюють чи взагалї ототожнюють загальну психологїю із теоретичною психологїєю.

Тому, відштовхуючись від окресленої суперечливої ситуації, **метою цього дослідження** є не лише чїтке відмежування предметного поля теоретичної психологїї від аналогічного,

але сутнісно відмінного, поля загальної психології, а ще й *обґрунтування розширеного витлумачення предмета* першої як метадисциплінарної форми побудови раціогуманітарного знання.

Досягнення цієї мети, котра логічно диференціюється на низку завдань, пов'язаних із відповіддю на актуальні проблемні питання трансформації предмета сучасної теоретичної психології, стало можливим завдяки застосуванню новітнього, багатопараметричного за принципами та закономірностями і складно-організованого за технологією здійснення, методологічного інструментарію – *циклічно-вчинкового підходу* (див. далі, а також [12; 26; 29; 37; 41; 43]).

Виклад основного матеріалу дослідження

МЕТОДОЛОГЕМИ КОНСТРУЮВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ ПОЛІВ ЗАГАЛЬНОЇ І ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Насправді загальна і теоретична гілки психології істотно відрізняються як за *методологемами* формування власних предметних полів, так і за рівнем внутрішньої організованості та структурно-функціональною архітектонікою раціоналізованого психологічного знання.

У першому аналітичному розрізі предметом вивчення загальної психології, як відомо, є пізнавальна і практична (ігрова, трудова та ін.) діяльність людини як суб'єкта життєактивності, загальні закономірності перебігу психічних явищ, психічна саморегуляція індивіда як особистості, домінуючі спонуки (потяги, бажання, прагнення, мотиви тощо) поведінки і діяльності особи, її здібності, свідомість, темперамент, характер. При цьому традиційно ці процеси (когнітивні, мотиваційні, емоційні, вольові, свідомісно-діяльні, самоактуалізаційні та ін.), психічні стани (установки, спрямування, настрої, емоції, почуття, переживання) і психічні властивості (здібності, темперамент, характер, свідомість і самосвідомість) становлять основні форми прояву (себто феноменологію) психіки, а відтак використовуються дослідниками і практиками як базові категорійні поняття цієї дисциплінарної сфери психологічної науки. Однак, на наше давнє переконання, заслуговує детальної розробки ще одна важлива форма внутрішньої активності людини – *психічна тенденція*, якій свого часу великого значення надавав С.Л. Рубінштейн, визначаючи її як прагнення-спряму-

вання особистості здійснювати той чи інший життєвий вибір, стиль, спосіб і змістове наповнення її власного повсякдення. Зокрема в “Основах загальної психології” (1946) він пише: “...Стаючи особистісно важливим для індивіда, суспільно значуще породжує в ньому динамічні тенденції більше чи менше значної сили, котрими психологія не має права нехтувати. Не врахувавши їх, неможливо адекватно відобразити дійсну мотивацію людської поведінки, зрозуміти її істинну природу” [22, с. 440]. І далі, співвідносячи установку (в концептуальному осмисленні Д.Н. Узнадзе і його школи) із тенденціями-пориваннями різної дієвої сили (від неусувного потягу до палкої усвідомлюваної жаги виконати обов'язок), зауважує, що “Проблема *спрямованості* – це насамперед питання про *динамічні тенденції*, які в ролі мотивів визначають людську діяльність, самі, зі свого боку, визначаючись її цілями і завданнями”; ось чому “спрямованість особистості виявляється у багатоманітних, усе більш розширювальних й узагальнювальних тенденціях, котрі слугують джерелом різномайтості і багатосторонньої діяльності”, у процесі якої, “мотиви, із яких вона джерелить, перебудовуються і збагачуються все новим змістом” [Там само, с. 519, 521–522].

Отож мовиться не про відомий із гештальт-психології феномен домінуючої тенденції (О. Зельц та О. Кюльпе) як окремішній психічний стан особи, котрий визначає спрямованість і вибірковість її мислення залежно від поставленої задачі, а про той актуалізований психодуховний потенціал (водночас і ресурс) переддіяльного, точніше – ситуаційно й мотиваційно підготовленого, вчинення, який спричиняє інтенційоване, свідомісно просякнуте прагнення особистості бути присутньою у всеможливих координатах її полімодального життєреалізування. У формі психологічного канону (В.А. Роменець, І.П. Маноха [19, с. 899–900], А.В. Фурман [32]) психічна тенденція – це дієва динамічна сила виконання обов'язку і власного покликання у ситуації, коли в особи суспільно важливе або сакрально велике стає й особистісно значущим, уможливаючи її героїчні вчинки, істинну відповідальність, натхненний подвиг-діяння, часто неосягну розумом та досвідом відвагу персоналізованого людського духу. Водночас психічні тенденції, формоорганізуючись у напруженому силовому полі спрямованості особи, охоплюють не тільки висхідний пункт потягів і поривань, а й результуючі вектори упред-

метнено вмотивованої суб'єктної активності-діяння, що оприявнюються як її окультурені бажання-прагнення до одних смислових локацій та зідеалізованих цінностей і як інтуїтивне чи напівусвідомлене відторгнення й навіть внутрішнє неприйняття інших. У будь-якому разі ці тенденції є усталеними персонологічними характеристиками (схемами, установками, орієнтирами, ідеалами), які у тому чи іншому вигляді наявні на всіх етапах онтогенезу особистості й на супутніх, хоча й не тотожних, до них етапах розвиткового функціонування самосвідомості.

Очевидно, що феноменологія тенденцій як динамічних спонукальних сил і як психоенергетичних джерел особистісного розвитку людини вкрай різноманітна та інтерферована ("затуманена") іншими психічними формами-утвореннями (насамперед психічними процесами, станами, властивостями). Тому до її емпіричного підтвердження можливі різні як методологічні підходи, так і методичні способи пояснення-інтерпретації. У нашому дослідницькому досвіді серед основоположних нами (спільно із Г.С. Гірняк та А.Н. Гірняком) у контексті психодидактичного проектування і використання навчальних комплексів для студентів ЗВО [27] емпірично вивчені такі параметричні *опозиції психічної тенденційності*: адаптованість – дезадаптованість, просоціальна націленість – асоціальна скерованість, самоповага – самозневага, самовизначення – уникнення вибору, конструктивне самоутворення – деструктивний саморозвиток, внутрішня актуалізація – особиста пасивність, самореалізація – деградація, психодуховне зростання – особистісний занепад.

У другому аналітико-рефлексивному висвітленні, тобто у ситуації постановня теоретичної психології як дисциплінарно організованої метасистеми раціональних знань, маємо справу із сутнісно відмінним предметним полем. Якщо загальна психологія послуговується *теоретико-емпіричним рівнем і способом* вивчення генези, функціонування та перетворення чи зникнення різноманітних психічних явищ (головно процесів, станів, властивостей, тенденцій), відіграє роль об'єднувальної та узагальнювальної академічної дисципліни, в котру входять також коротка історія розвитку психологічної думки і пропедевтика психологічного пізнання як окремої дослідницької діяльності, то теоретична психологія виходить на якісно інший простір абстрактних розмірковувань – на рівень *метатеоретизу-*

вання, а відтак і так званої *вторинної рефлексії або саморефлексії* своїх цілісних епістемних (знанневих) напрацювань. Іншими словами, предметне осереддя загальної психології визначається багатоманіттям психологічної феноменології (себто розуміннево досягнутих через пояснювальний формат психологічної науки психічних явищ), яка теоретично (й суто концептуально) осмислюється та інтерпретується й емпірично перевіряється на об'єктивну наявність, на верифікацію (істинність) гіпотез, законів та особливостей розвитку і функціонування цього класу феноменів. Натомість *предметний горизонт теоретичної психології становить аналіз, вивчення і реконструювання самого систематизованого психологічного знання*, що організоване у таких відносно зрілих методологічних формах, як теорія, теоретична гіпотеза, модель чи концепція, парадигма, теоретична система чи науковий напрям у психології. Саме вони підлягають *метаупредметненню*, причому здебільшого на нових методологічних засадах. І ця ґрунтовна *саморефлексія* психологічної науки, здійснювана у "вершинних", абстрактно безкраїх обрях метатеоретизування, конче потрібна і цілком виправдана для її сталого культурно-історичного розвитку саме як науки людинознавчої. Сутнісно теоретична психологія покликана переглядати всеможливі здобутки наукової психології, детально вивчати їх засновки, концепти, поняття і закономірності, встановлювати межі їх істинності і хибності, виявляти доцільність чи не виправданість уведення нових визначень та інтерпретацій (понять, неологізмів, аргументацій), урешті-решт уможливлювати виявлення, вибір і (за умов відсутності) створення методів, способів і засобів оптимізації епістемної картини так чи інакше раціонально витлумаченого фрагмента психічної реальності (насамперед архетипних і тонких душевних умістовлень та безмежжя психодуховної феноменології усупільненої людини).

Яскравими прикладами-творами метатеоретичного позиціонування-аналізу є *теорія соціального устрою вільного народу* відомого австрійського економіста-психолога Фрідріха Гаєка (1899–1992) [50], філософська *концепція теоретичної психології* сучасного американського мислителя Томаса Тео [51]. Зокрема перший упродовж сорока років, починаючи із 1952, поєднував епістемологію та індивідуалізм у річищі ліберальної філософії, де своєрідним ключем до розуміння можливостей

та обмежень індивідів у просторі суспільного життя є соціальний (і вужче – політичний) *порядок* як засадничий принцип організації людського знання, дотримання вимог котрого сьогодні збагачує як економічну і соціальну теорію, так і теоретичну психологію (скажімо, евристичними тут видаються концепти “відчуття порядку” (The Sensory Order’s), “міраж соціальної справедливості” та ін.). Другий висвітлює фундаментальні філософські проблеми теоретичної психології як наукової дисципліни і професійної дослідницької діяльності та пропонує їх можливі розв’язки шляхом взаємоповнення традиційних ракурсів філософського розмірковування – онтологічного, епістемологічного, етичного та естетичного. У підсумку він доходить двох найважливіших висновків: для того щоб покращити психологію як академічну дисципліну і як спосіб людського практикування, потрібно відновити розділ методологічно компетентного психологічного аналізу, що уможлиблює погляд дослідника чи практика за межі його індивідуальної спроможності чи і навіть його власного досвіду; лише конструктивно задіяння продуктивних розв’язків указаних філософських проблем дасть змогу психології уникнути її звичних підводних каменів і продовжити бути силою, що здатна чинити опір усьому тому, що обмежує дію добра.

Стосовно метатеоретичних систем, скажімо, таких знаних українських дослідниць, як З.С. Карпенко та О.Є. Фурман, зауважимо головне: за четвертинним критерієм повнота висвітлення надскладного – різноманітного, мінливого, рекурсивного – предмета пізнання (ціннісно-сміслової сфери особистості та інноваційно-психологічного клімату організацій відповідно), тобто за його буттєвою вичерпністю, ідеалізованою багатопараметричністю цілісного функціонування, феноменальною вираженістю, і за архетипно-взірцевою програмою вчинкової подієвості, вони не лише психозмістовно й результативно перевершують згадані дослідження Ф. Гаєка і Т. Тео, а й слугують для інших науковців своєрідним філософсько-психологічним каноном компетентного гуманітарного пізнання (див. далі).

ЗНЯТТЯ І КОНФІГУРУВАННЯ ЯК ЛОГІКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОЦЕДУРИ САМОРЕФЛЕКСІЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Фактично на це сутнісне ядро предметного поля теоретичної психології вказують А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський, які пишуть, що

предметом цієї інтегральної академічної дисципліни “є *саморефлексія психологічної науки*, яка виявляє і досліджує її категорійний лад (протопсихологічні, базисні, метапсихологічні категорії), пояснювальні принципи (детермінізму, системності, розвитку), ключові проблеми, що виникають на історичному шляху розвитку психології (психофізична, психофізіологічна, психогностична та ін.), а також саме психологічне пізнання як особливий вид діяльності” [16, с. 5]. Очевидно, що така саморефлексія завжди загострюється у кризові періоди розвитку науки, а змістово-структурний обшир теоретичної психології – це не стільки його максимізація, скільки мінімізація та оптимізація. Так, згадані автори, відштовхуючись від цілком правильної висхідної тези, на наш погляд, формулюють хибне узагальнення: “Теоретична психологія, зауважують вони, не дорівнює сумі психологічних теорій. Подібно до будь-якого цілого, вона являє собою дещо більше, ніж зібрання утворювальних її частин. Різні теорії і концепції у її складі ведуть діалог між собою, відображаються одна в одній, відкривають у собі те загальне й особливе, що споріднює чи роз’єднує їх. Таким чином перед нами – місце “зустрічі” цих теорій” [Там само, с. 7].

Основна хиба цього твердження, крім невдалого словосполучення “являє собою дещо більше”, полягає в тому, що в даному випадку метафора теоретичної психології як “місця зустрічі теорій” не просто затуманює набагато складнішу реальність упередженої епістемної буттєвості цієї інтегральної наукової дисципліни, а вводить в оману, підмінюючи дійсну діалектику зняття (в розумінні Г.В. Ф. Гегеля) змісту предметних теорій і концепцій еkleктикою їх взаємоповнення, що немов би й становить сукупний знаннєвий формат теоретичної психології. Річ у тім, що насправді має місце ущільнення та мінімізація самовідрефлексованого теоретичного змісту, які за найкращих умов здійснення такого реконструктивного відрефлексування досягають *епістемного оптимуму*, коли найвища абстрагованість та узагальненість сутнісно важливих для науки і культури знань оформляється в найменшому за обсягом науковому тексті, причому здебільшого у різних системах кодування інформації (семіотичній, графічній, символічній, ілюстративній). Інакше кажучи, має місце зняття, себто одночасне знищення і збереження, всього змістового матеріалу, напрацьованого у рамках предметно центрованих (щонайперше на вив-

ченні психічних процесів, станів, властивостей, тенденцій) теорій. Тому зняття у серцевинному аспекті поступу психологічного знання із механізму і засобу пояснення його закономірностей та особливостей розвитку перетворюється на *логіко-методологічну процедуру* подолання, примирення й згармонювання суперечностей існуючих теоретичних уявлень, інтерпретацій, позицій й одночасне їх відтворення на вищому щаблі розв'язкового функціонування знаннєвої системи. А це означає, що розвінчання і навіть заперечення усталених чи новоявлених теоретизмів у психології супроводжується збереженням у реорганізованому сутнісному, й відтак мінімізованому, вигляді їх змісту на якісному іншому горизонті свідомісного бачення психодуховного у всеможливих формах його оприявлення – *метарівні* психологічного пізнання.

До прикладу зауважимо, що близькою до зняття, хоча й, звісно, нетотожною, є логіко-методологічна процедура та особлива мисленнєва техніка *конфігурування* – систематизації різнопредметних знань, тобто поєднання різних теоретичних уявлень про один і той же об'єкт дослідження, принципи і правила якого були запропоновані у Московському методологічному гуртку (керівник Г.П. Щедровицький) у зв'язку із розробкою комплексних, міждисциплінарних проблем у різних сферах людської діяльності та з узагальненням адекватного розв'язку проблеми поліпредметного синтезу знань (див. [46; 48]). Як відомо, конфігурування передбачає побудову спеціальної структурної організованості – *моделі-конфігуратора*, з допомогою якого метапредметне знання знімається у єдиному – узагальнювальному, інтегральному, синтетичному – теоретичному уявленні деякого складного, надсистемного об'єкта. Отож, конфігуратор як особливий клас моделей, що вперше обґрунтований В.О. Лефевром, – це ідеальне зображення цілісної структури об'єкта, котрий мисленнєво проектується на декілька екранів, що пов'язані між собою в логічно оптимальний спосіб й уможливають співвіднесення різних ідеальних картин-проекцій, обходячи сам реальний об'єкт. Такий методологічний крок дає змогу дослідникові, з одного боку, пояснити й обґрунтувати наявне знання, вказуючи проекціями яких сторін чи аспектів об'єкта воно є, з іншого – модельно оформити його як метасистемне, панорамно розгорнуте. В останньому випадку таке *метазнання* отримується з допомогою задіяння новітньої методологічної

оптики постнекласичного ідеалу раціональності (М.С. Гусельцева [5; 6]), де поліпредметне бачення одного об'єкта уможливується завдяки вактуальненню як окремих полів рефлексії кожного із виокремлених предметів вивчення, так і підсумкового *поля мета-рефлексії* усієї багাপредметної архітектоники цього об'єкта.

Для нас важливо окремо вказати на ще один істотний момент. Щойно окреслена мислєдїяльнїсна робота, у якому б процедурному ритмі вона не здійснювалася над всеможливим психологічним змістом-матеріалом теорій, академічних дисциплін або концепцій – чи то зняття-реконструктизації, чи то конфігурування, – усе ж по суті вона є *методологічною*, адже вимагає особливої надпредметної організації мислення, перебіг котрого може розгортатися (здебільшого почергово) в чотирьох напрямках: а) від наявних знань і теоретичних схем чи моделей до конфігуратора для виявлення складної структурної побудови об'єкта; б) від новостворюваного конфігуратора до синтезованих знань і теоретичних кластерів їх обґрунтування та інтерпретацій саме як свідомісних проекцій, отриманих у певному ракурсі розгляду проблемного об'єкта; в) від отриманого синтезу знань, що далі уможливує побудову або методологічної план-карти дослідження (Г.П. Щедровицький [46; с. 660–666]), або парадигмально-дослідницької карти (А.В. Фурман [35; 36]), до перетворення конфігуратора на базову теоретичну модель як засадничий чинник становлення нової наукової дисципліни; г) і в деяких одиничних випадках – до виключення його із структури теорії через надмірну складність, неможливість емпіричного підтвердження чи прикладного використання.

Певний учинковий канон ефективного застосування *логіко-методологічної процедури конфігурування* і побудови на цій основі методологічної план-карти дослідження такого надскладного об'єкта, як інноваційно-психологічний клімат загальноосвітнього закладу та його низки параметрично рубрикованих упредметнень демонструє у рамках предметного поля теоретичної психології О.Є. Фурман (Гуменюк) [42–45]. Зокрема у результаті конфігурування дослідницею, з одного боку, чітко розмежовані чотири предмети вивчення (психологічний вплив, полімотивація, освітне спілкування, позитивно-гармонійна Я-концепція) й логічно узгоджене співвідношення їх складових і параметрів, з іншого – отримані синтетичні знання метатеоретичного рівня іде-

альної буттєвості, що, будучи зведені у єдине складноструктуроване епістемне мереживо, уможливили побудову багатосторонньої психологічної картини життя інноваційно-психологічного клімату як масштабного об'єкта вивчення. Саме на циклічно довершеному процедурному фундаменті конфігурування (синтезу різних знань про об'єкт і зведення їх у єдине метасистемне знання) авторкою створена оригінальна методологічна планкарта, що мисленнєво розчленовує досліджувані об'єкти на низку предметів, гармонізує співвідношення їх складових параметрів і програмує послідовність їх аналітичного розгляду.

Ще одним не менш переконливим аргументом вдало здійсненого зняття-конфігурування у високому саморефлексивному злеті абстрактно-синтетичної діяльності у рамках актуальної проблематики теоретичної психології є розробка З.С. Карпенко *аксіологічної теорії особистості*, здійснювана упродовж останніх тридцяти років на передньому краї постнекласичних парадигмальних досліджень у напрямку багатоаспектного висвітлення *аксіологічного персоногенезу* [8-10]. Інваріантний набір конфігураторів у досвіді метатеоретизування відомої дослідниці становлять ті авторські моделі, що зреалізують вимоги принципу інтегральної суб'єктності (передусім її спектрально-порівневого функціонування як відносного суб'єкта, моно-, полі-, мета- й абсолютного суб'єкта), який процесно та результативно уможливив здійснення аксіологічної реінтерпретації культурно зорієнтованих, психодинамічних, феноменологічних та психотерапевтичних аспектів-проекцій імовірного свідомісного уявлення ціннісно-сміслового онтогенезу. В цьому ракурсі побудовані та описані теоретичні моделі: а) структурної організації ціннісно-сміслової свідомості, б) онтологічних координат-вимірів становлення людини як інтегрального суб'єкта, в) співвідношення суб'єктно-диспозиційних утворень і рис-факторів так званої "великої п'ятірки" (нейротизм, екстраверсія, доброзичливість, відкритість досвіду, свідомість), г) взаємозалежності рівнів суб'єктності, обсягу самоідентифікації і спектрального потоку свідомості особистості, д) ціннісно-життєвого змісту процесів переживання залежно від актуалізованого рівня суб'єктності, е) картографії інтегральної суб'єктності, що упрозорює набір вірогідних траєкторій особистісного становлення людини та ін. Для нас очевидно, що всі ці новаційні теоретичні організованості отримані Зіновією Сте-

панівною завдяки задіянню різних інтелектуальних засобів та інструментів власної компетентної мислєдіяльності: 1) ґрунтовної – первинної і вторинної – критичної рефлексії всього здобутого в теорії та історії психології наукового матеріалу в авторському метасистемному упредметненні; 2) аксіопсихологічних моделюваннях і конструюваннях як логіко-методологічних процедур стратегічно та інструментально продуктивного вивчення ціннісно-сміслової феноменології людського буття у світі; 3) методологічного синтезу-конфігурування різнопредметного психологічного знання завдяки виконанню умов принципу інтегральної суб'єктності й навколо цільового метатеоретичного осереддя авторської дослідницької програми – з'ясування джерел, вимірів (координат), детермінант, закономірностей, ресурсів, механізмів, траєкторій, стадій, криз й інших характеристик та особливостей аксіологічного персоногенезу; 4) професійно досконалого методологування, котре уможливило "щедрий урожай" добротного засіяного авторськими знахідками-узагальненнями підсумкового поля конструктивної рефлексії розлогого за масштабами охопту напрямів, теорій і концепцій й одночасно ємного за концентрацією ідей, концептів, моделей, методологем та концентрацій аксіопсихологічного змісту.

У будь-якому разі, як логічно слідує із двох щойно наведених персоніфікованих аргументацій, зняття і конфігурування різнопредметних і міждисциплінарних психологічних знань, взаємопересікаючись за завданнями і функціями, – це *потужні полірефлексивні мислєдіяльні процедури*, що можуть бути компетентно зреалізовані тільки за умов актуалізаційного уприсутнення зрілого методологічного мислення дослідника. Вони аж ніяк не приводять до еkleктичного нагромодження знань, не домагаються ілюзорно омріяного обов'язкового емпіричного підтвердження теоретичних уявлень, а навпаки, прискіпливо відфільтровують й ущільнюють на високому щаблі абстрагованості та узагальненості найважливіші теоретичні (насправді – метатеоретичні) здобутки сучасної психології, накопичені нею за всю історію свого розвитку. На жаль, відсутність належної саморефлексії психологічної науки сьогодні, крім вищезазначеного, оголює ще принаймні дві проблеми: а) першопочаткові начерки постановки теоретичної психології – це одне із головних свідчень допарадигмальної стадії розвитку всієї сфери психології як гуманітарної науки, котра переважно працює

з імовірнісним і так званим практичним (досвідним) знанням, що переповнене гіпотетичними узагальненнями, суб'єктивними уподобаннями і численними артефактами та емпіричними імітаціями; і навіть виокремлення та розробка окремими науковцями психологічних парадигм виявляє їх методологічну меншовартість, тому насправді, якщо логічно адекватно вживати терміни, маємо переважно *псевдо-парадигмальний* ступінь розвитку сучасної наукової психології; б) очевидна нагальність створення теоретичної психології, що рефлексивно розпросторюється на чверть століття – це водночас неможливість її розробки на належному рівні компетентного метатеоретизування через відсутність фахівців-дослідників із *філософського методологування*, з одного боку, й адекватній цьому рівню методологічній оптиці постнекласичного ідеалу раціональності; тим більше, що зведення храму теоретичної психології не становить відбір спектру найвпливовіших у соціокультурному сенсі теорій, напрямів і концепцій і не зводиться до їх самодостатнього багатоголосся на ті чи інші уявлення, погляди, переконання; та й еkleктика розумінневих картин як природи та феноменології психічного, так і сутності та особливостей психодуховного як визначального пласта людського буття, не розв'язує проблеми метатеоретичного синтезу знань.

ПРОГРІХИ І ВАДИ МЕТОДОЛОГІЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТА ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Повертаючись до визначення предмета теоретичної психології, що обґрунтований А.В. Петровським і М.Г. Ярошевським, зазначимо, як його переваги, так і недоліки. У першому аспекті здобутком цих відомих науковців є те, що вони чітко вказали на сутнісні межі предметного поля цієї новопосталої інтегральної дисципліни, що параметрично пов'язані із саморефлексією психологічної науки й відтак із метатеоретизуванням, котре здійснюється над її багатоаспектним предметним змістовленням як матеріалом для зняття, конфігурування і реконструкції наявного психологічного знання. Крім того, вони логічно точно визначили основні сегменти зазначеного предметного поля, а саме категорійний лад, пояснювальні принципи, ключові проблеми і психологічне пізнання як особливий вид діяльності.

До недоліків методологічної концепції визначення предмета теоретичної психології, за-

пропонованої А.В. Петровським і М.Г. Ярошевським, як слідує із її критичного рефлексивного аналізу, є підстави віднести два найважливіших.

По-перше, у цій концепції не розглядається пропедевтика професійної теоретичної діяльності в науках про людину і суспільство, а головне не висвітлюються фундаментальні питання розвитку та функціонування теорії у її поліаспектній, багатопараметричній мозаїці (історієгенезу, онтології, структурі, функціях, інтертеоретичних і субтеоретичних відношеннях, типологізації, суперництві і боротьбі з іншими теоріями, процедурах вибору та у визначенні істинності тощо) як універсальної форми філософського і наукового пізнання й засадничої методологічної форми організації знання, тобто основної епістемної сфери-конструкції довершеної системної побудови, причому як об'єктивованої в текстах, так і актуалізованої у живильному інтелектуальному дискурсі. На жаль, згадані автори розуміють теорію класично – як базову форму організації розвиткового раціонального знання переважно у статичній її змісту, структури, функцій та інших параметрів, що й уможливають виявлення основних законів і закономірностей досліджуваних психічних явищ. І тому для них само собою очевидно, що розглядати теорію чи теоретичне як таке у якомусь іншому парадигмальному ракурсі (скажімо, у постнекласичному чи у постмодерністському їх буттєвих вимірах) немає сенсу, адже це перебуває за межею їхньої методологічної свідомості. Натомість сьогодні ситуація у світі науки і культури сутнісно інша: дослідник будь-якого амплуа зіштовхується із проблемами складності, різноманітності, мінливості та відкритої відносності (передусім щодо об'єктивності та істинності) здобутого ними та іншими знання, що спричиняє неунікне вакуальнення й усе більше домінування постнекласичного типу раціональності, тоді як некласичні і щонайперше класичні дослідницькі стратегії та процедури відходять на периферію особистісних уподобань науковців. Як доведено ґрунтовними працями М.С. Гусельцевої [6], еволюція психологічного знання здійснюється в контексті і залежно від зміни типів (ідеалів) раціональності, що сутнісно схарактеризована нею з допомогою такого новітнього інструменту пізнання, як *методологічна оптика*. Остання постає важливим посередником між дослідником і пізнаваною реальністю як інтелектуальне знаряддя, що дає змогу йому

комбінувати, інтегрувати і конструювати різні дослідницькі стратегії у ситуації динамічності, складності й непередбачуваної мінливості сучасної наукової творчості. Тому домінуючими стають методологеми лібералізму і плюралізму, канони змішаних траєкторій руху-поступу рефлексивних розмірковувань, імпровізацій та поєднання жанрів і гри науковими стилями. При цьому змішані методи і методології становлять окремих випадок поліпарадигмальності як важливого принципу постнекласичної науки, що позбавляє класичну спадщину непорушності авторитетів і догматичного ореолу, вивільняє психологічну думку від обмежень власного розвитку як у напрямку урізноманітнення психологічних упредметнень і засобів їх пізнання, так і в ракурсі виявлення нових метатеоретичних горизонтів більш-менш адекватної інтерпретації найскладніших психодуховних даностей (свідомість, мислення, свобода, творчість, толерантність та ін.). Своєрідним підсумком сказаного є нещодавно проведене нами методологічне дослідження, що аргументує істотне (перш за все структурно-функціональне) ускладнення не тільки теорії як найдосконалішої форми системного знання, а й методологічної оптики виокремлення та обґрунтування її епістемної організованості як синтетичного (скажімо, поліпарадигмального чи міждисциплінарного) погляду на світ і на людину в ньому і як особливої інтенційності та розширеного життєпотоків дослідницької свідомості мислителя чи науковця (див. [34; с. 4–15; 3; с. 827–837]). У будь-якому разі постановка теоретичної психології як нового академічного напрямку і синтетичної наукової дисципліни буде методологічно виправданим принаймні за двох умов: а) теорія розглядатиметься як винятково когнітивно складне епістемне утворення, модульно-мереживне визначення сутнісного наповнення якого охоплює чотири виміри або модули її розвиткового функціонування як інтегральної цілісності різнокомпонентних раціональних знань; б) вона обґрунтовуватиметься за циклічно-вчинковою логікою (методом, підходом) організації та оприявлення цієї формотворної впорядкованості знань постмодерного типу.

По-друге, в наборі складників предметного поля теоретичної психології, які підлягають саморефлексії з боку компетентних носіїв психологічного знання (професійні товариства психологів, наукові школи, окремі психологічно-дослідники), у витлумаченні А.В. Петровським і М.Г. Ярошевським [16] має місце певна

еклектика та явна нелогічність, що неадекватно відображає подієву архітектуру розгортання метатеоретичної діяльності у соціогуманітарних науках. Так, спочатку, після розділу 1 “Теоретична психологія – методологічна основа психологічної науки” (с. 4-11) висвітлюється проблематика категорійного ладу психології і презентується визначення та структура психосфери (розділ 2, с. 12-35), а через два розділи детально й розлого обґрунтовується багаторівнева категорійна система (частина II, розділи 5-13, с. 129-327), далі розглядається тріумвірат пояснювальних принципів (частина III, розділи 14-16, с. 328-435) і насамкінець у змістовленню та роз’ясненню підлягають психофізична, психофізіологічна і психогностична засадничі проблеми психології (частина IV, розділи 17-19, с. 436-491). Долучення до зазначеного трискладового поля сегмента “Психологічне пізнання як діяльність” (розділ 1, с. 36-103) є останнім у сформульованій названими авторами версії предмета теоретичної психології, хоча у змісті посібника цей сегмент належить до частини I, тобто структурно віднесений до початкового етапу з’ясування загальних методологічних основ психології.

Звісно, що схематично окреслена непослідовність й особиста упередженість у визначенні та схарактеризуванні вказаного предметного поля нового синтетичного напрямку розвитку сучасної психології свідомісно проблематизує ситуацію навколо вибору адекватного його завданням, складності та функціональної повноти методологічного інструментарію. Адже очевидно, що не тільки А.В. Петровський і М.Г. Ярошевський не відшукали такого дієвого інструменту, а й інші українські та зарубіжні дослідники. Тому наше **надзавдання** полягає в тому, щоб цим дослідженням виявити можливість і продемонструвати евристичність авторської методологічної версії визначення предмета теоретичної психології, що донині вислизував із під саморефлексивної оптики теоретичної діяльності провідних науковців-психологів.

На доповнення до сказаного яскравим прикладом тут є монографія В.Д. Баліна 2012 р., що має багатообіцяючу назву “Вступ до теоретичної психології” [2]. Розглядаючи теоретичну психологію як новий інтегральний напрям усистемнення раціогуманітарного знання, автор виділяє три його аспекти розвитку:

а) *методологію психологічного дослідження*, куди відносить категорійну сукупність; закони та їх класифікації; властивості, параметри й

інші особливості психологічних теорій, методологічні принципи психологічного студіювання за чотирирівневою схемою їх організації; етапи, системність, специфіка й особливості психологічного вивчення та інтерпретації його результатів;

б) *міждисциплінарний синтез знань про людину*, що охоплює основні проблеми, фактори, тенденції та можливі підходи до усунення проблем розвитку синтетичних знань у психології; інструменти, перспективи інтеграції та математизації психологічного знання; основні наукові школи Росії, їх ознаки, функції, типи і динаміка становлення;

в) *проблему психогенезу*, яка розглядається в логічному та історичному аспектах, у розкритті двох тенденцій відносно пояснення походження психіки, у встановленні статичної, динамічної та інших розвиткових законів генезу психічного цілого, у з'ясуванні можливостей інтерпретації фізіологічних даних у психологічних термінах, а також у висвітленні проблеми свідомості як наукової категорії і як суспільного явища, природи індивідуальної і суспільної свідомості, її моделювання та поетапної побудови картини світу.

Із першого погляду, здавалося б, що пропонує В.Д. Балінім концепція пролегоменів (попередніх міркувань) до теоретичної психології має методологічно виважене підґрунтя. Однак більш детальний її рефлексивний аналіз однозначно розчаровує з кількох причин:

1. За параметричним наповненням і за стилем викладу напрацьованого матеріалу розглядуване дослідження не становить монографії у загальновизнаному сенсі, тому що не містить чітко сформульованих мети і завдань, об'єкта і предмета, теоретичної основи і методологічних засад. Крім того, висновки до розділів відсутні, тоді як загальні висновки є ще одним вактуальним потребі розробки цього інтеграційного напрямку психологічних знань про людину і не відображають тих змістових конотацій (себто додаткових означень) і концептів (узмістовлених думок-уявлень, що характеризують поглиблене наповнення вживаних понять), що мали б належати автору як творцю наукової праці. До того ж, що недопустимо для монографії, у тексті роботи відсутні посилання на численні дефініції і визначення відомих у теоретичній та емпіричній психології термінів. Отож наведена література (153 найменування) не з'ясовує загальної ситуації того, у який спосіб вона використана автором – оглядово, аналітично, критично,

дидактично чи ще якимось по-іншому. Вочевидь у випадку із названою “монографією” Баліна маємо класичний компендіум (лат. *compendium* – скорочення), себто стислий виклад відомих основних положень психологічної науки як окремої дослідницької царини.

2. Автор аналізованої праці здійснює кардинальну методологічну помилку в розумінні неявно викладеного предметного поля теоретичної психології, що спричиняє низку похідних хибних кроків, які врешті-решт призводять до традиційної розробки методологічних основ або проблем наукової психології, що не мають безпосереднього стосунку до психології теоретичної. Річ у тім, що у засновок-базис останньої він кладе методологію психологічного дослідження (звісно, у єдності його теоретичної та емпіричної частин), яка, на його думку, “на сьогодні краще розроблена” і “врівноважує різні психологічні напрямки, робить їх порівнюваними, що полегшує завдання синтезу знань” [2, с. 8]. Іншими словами, цей науковець не розрізняє різноякісних сферних зорганізованостей психологічного пізнання і психологічного дослідження й усі ті наслідки, що логічно слідує із цього фундаментального розрізнення. Перше – психологічне пізнання, – як відомо, стосується філософських і суто методологічних питань того, як можливий розвиток самої психологічної науки у взаємодоповненні та єдності її проблем, принципів, підходів, категорій, форм, засобів та інструментів добування у її цілокупному змістовому лоні нового раціогуманітарного знання, а зовсім не ті психічні реалії (процеси, стани, властивості, тенденції), які становлять наріжний предмет цієї науки. Друге – дослідження вказаного типу – як присутнє, так і феноменологічно, пов'язане із вивченням психічних явищ-подій різних свідомісних ландшафтів (несвідоме, підсвідоме, свідомість, надсвідоме, самосвідомість) з допомогою методів і процедур теоретизування, експериментування і фахового практикування (психодіагностики, психоконсультування, психотерапії, психокорекції, психотренінгу тощо). Відтак у випадку з теоретичною психологією мовиться не про предметний простір загальної і численних прикладних гілок психології й, відповідно, про вивчення психодуховних даностей тваринного існування і людського життя та про добування знань у формі понять, категорій, принципів, законів, теорій і наукових фактів, а про зреалізування роботи-діяльності на предмет того, як і з до-

помогою яких дослідницьких стратегій та інтелектуальних засобів пізнавати ці надскладні рекурсивні даності.

3. Нерозуміння автором вищезазначеної наукової праці сутнісної відмінності між різними за предметними ділянками і дослідницькими процедурами методологічними стратегіями, а саме між саморефлексією психологічного пізнання як миследіяльності і рефлексивним вивченням психічних феноменів, блокувало можливість його виходу на метатеоретичний рівень власної пізнавальної творчості, якого тільки й вимагає теоретична психологія, зважаючи на її основні статусні процедури інтегрування багатопредметних психологічних знань – зняття і конфігурування (див. попередю). Яскравим прикладом цього відходу від предметного поля останньої є найобширніша друга частина “монографії”, присвячена міждисциплінарному синтезу знань про людину. Зауважуючи, що “методологія не здатна допомогти впорядкувати наявні знання, зібрати закони, принципи, категорії, теорії в одному вузлі...” [2, с. 87], В.Д. Балін спочатку виокремлює фактори унеобходження такого синтезу знань, потім здійснює аналітичний огляд 99 авторефератів дисертацій, захищених у Російській Федерації із 1996 по 2010 роки за спеціальностями психофізіологія (19.00.02), медична психологія (19.00.04) і корекційна психологія (19.00.10) за низкою якісних і кількісних критеріїв [Там само, с. 92–102]. На те, що цей емпіричний матеріал немає майже ніякого академічного відношення до теоретичної психології вказують як мета дослідження автора – “виявити засадничі тенденції розвитку трьох напрямків психології” (передусім дослідницьких методів і результатів їх застосування), так і отримані висновки: “найчастіше проводяться описові дослідження, й дуже рідко – експеримент у його класичному варіанті”; “вкрай погано визначаються основні поняття, іноді зовсім наявне інтуїтивне розуміння термінів”; “формулюється багато банальних, багатослівних і малозмістовних гіпотез”; “нечітко викладається зміст рубрики “предмет – об’єкт – назва дисертації”, або й узагалі вони дублюються”; “сучасні дослідники погано знають авторів минулих років, тому психічні явища “перевідаються”, працює ефект “ходіння колом”, коли теоретичне психологічне знання не нарощується”; “дуже часто описуються фізіологічні і медичні факти без їх психологічної інтерпретації”; водночас “наводяться багаточисельні й розлогі висновки, що є ознакою

недоінтерпретації отриманого матеріалу”, хоча тематика дисертацій загалом відповідає проблемам, що виникають у суспільстві. Окрім того, пропоновані цитованим ученим інструменти інтеграції психологічного знання – категорія, закон, інваріант – належать до тих базових форм організації раціонального епістемного матеріалу, що переважно застосовуються у предметно центрованих концепціях і теоріях й самодостатньо не визначають того, чи зумів дослідник, по-перше, використати їх уповні компетентно, майстерно, тобто саме як інструмент власної миследіяльності, а не як засоби пізнання чи дослідження (що є типовим явищем серед науковців), по-друге, піднятися на метатеоретичний рівень оперування цими базовими епістемними формами добування оновленого знання завдяки актуалізації усіх наявних у психологічній науці й у власному професійному досвіді окремого вченого ресурсів. Таким чином проблемне питання інтеграції обговорюваного тут знання у форматі теоретичної психології обходиться сторонніми закутками, що переважно належать до царини загальної психології, й відтак не те, що вирішується в більш-менш адекватний спосіб, а навіть правильно не ставиться.

4. Проблема психогенезу та аналіз її гіпотез і версія поаспектного і законотворчого розв’язання віднесена автором розглядуваної “монографії” до предметного поля теоретичної психології, що не відповідає як існуючій вітчизняній традиції розвитку психологічної думки, так і знову ж таки обов’язкового для цього напряму горизонту – метатеоретизування, причому реалізованого через саморефлексивну оптику мислевчинення самого дослідника. Скажімо, від фундаментального підручника С.Л. Рубінштейна “Основи загальної психології” (1946) [22] до ґрунтовно двотомного навчального посібника П.А. М’ясоїда “Вступ до загальної психології” (2011, 2013) [13] проблема генези психіки і виникнення, структурний розвиток та функціонування свідомості в людини як найвищого рівня психічного відображення навколишньої дійсності й канонічної форми людської буттєвості однозначно належить до предметної сфери загальної психології. Інша справа, коли мовиться про переосмислення чи бодай аналітичне висвітлення психогенетичної проблеми поряд з іншими ключовими проблемами психології (щонайперше із психофізичною, психофізіологічною і психогностичною), а також про такий якісний спосіб життя свідомості, як

метаметодологування, коли мислитель чи дослідник самісно та інтенційно зреалізовує систему методологічно відрефлексованих знань про свої мислення і діяльність або/та мислевчинення, при цьому самозвітуючи про застосовувані форми, методи, засоби та інструменти різноаспектного теоретизування (як пізнання, проектування, конструювання тощо) і про повноту задіяння методологічної оптики постнекласичного типу раціональності (див. [5; 6; 14]). Саме на цьому, однозначно недосяжному для В.Д. Баліна, шаблі саморефлексії через канал ковітального персонального уприсутнення психологічного знання й розпросторює власні горизонти упредметнення теоретична психологія.

ЦИКЛІЧНО-ВЧИНКОВИЙ ПІДХІД ДО МЕТОДОЛОГІЧНОГО ОБҐРУНТУВАННЯ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Головним етапом цього дослідження є *обґрунтування авторського бачення предметного поля теоретичної психології*. У даному світоглядному розрізі добре розуміємо, що будь-яка критична позиція, зокрема й наша, варта уваги лише тоді, коли пропонує власну *конструктивну програму дослідження* того надскладного об'єкта, котрий, мов щойно відкритий, але неосвоєний людиною материк, залишається непізнаним науковою думкою у його головних упредметненнях і сутнісних узмістовленнях. Зініційована нами авторська позиція-програма, зерна якої розкидані щойно випущеними критичними стрілами на адресу наявних тлумачень предмета теоретичної психології, найкраще може бути подана у *квартирний спосіб* – шляхом здійснення *чотирьох логічно пов'язаних кроків рефлексивного методологування*.

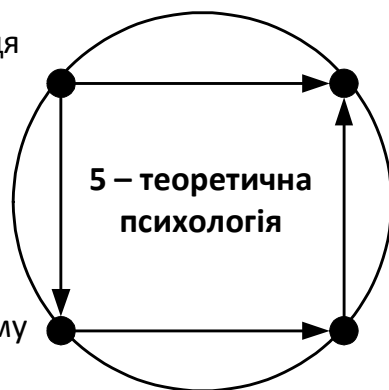
Крок перший. Пов'язаний з аргументованим вибором новітнього, якісно складнішого і водночас більш продуктивного, методологічного інструментарію, який би, утримуючи мультифункціональні засоби саморефлексії і метатеоретизування, дозволив розібратися поки що в затуманеній інваріантній архітектоніці предметного поля теоретичної психології. Річ у тім, що, як не гірко констатувати, всі наявні у розпорядженні психологів-дослідників засоби метатеоретичного аналізу або малоефективні, або взагалі неідеальні чи неадекватні складності предмета психологічного пізнання. У нашому досвіді таким багато-

модульним інструментом для нас став *авторський циклічно-вчинковий підхід*, що ґрунтується на засадах учинкового підходу В.А. Роменця [1; 14-19; 21] містить взаємобалансовану єдність чотирьох принципів (учинковості, метасистемності, циклічності, синергійності), шести закономірностей і низки похідних нормативів здійснення рефлексивної мислєдїяльності [12; 26; 35; 41] та упродовж останніх 15-ти років зреалізовується у рамках створюваної чинною науковою школою *вітакультурної методології* [3]. Головне, що цей підхід виявив свою виняткову евристичність при розробці нами і представниками школи моделей: а) повного функціонального кола інноваційного освітнього метапроцесу як довершеної модульно-розвивальної взаємодії працівників і здобувачів відповідного рівня освіти [38, с. 21–27], б) повного парадигмального циклу колективної пізнавальної творчості у сфері науки [37], в) психодидактичного проектування змісту і структури навчально-методичних комплексів для ЗВО [27], г) комплексної психодидактичної експертизи модульно-розвивальних підручників для середньої і вищої школи [28], д) повноцінної інноваційної діяльності в освітній сфері суспільства [25], е) циклічно-вчинкової буттєвості гри як онтофеноменальної даності [23; 25, с. 32–51], є) циклічно-вчинкової організації і взаємодоповнення концепції внутрішньої єдності логіки доведення і спростування та методології раціональних дослідницьких програм у науковій творчості Імре Лакатоша [26].

У передумові до колективної монографії “Методологія і психологія гуманітарного пізнання” (2019) проф. Андрій Крисоватий висловлює чотири аргументи того, чим очолювана нами школа вигідно відрізняється від аналогічних наукових співтовариств, які сутнісно зводяться до одного новаційного знаменника – до *розлогої постнекласичної мультисистеми здобутого методологічного знання* (про самотутні світи мислення і діяльності, мислевчинення і професійного методологування). Причому це знання не тільки накопичується і культивується, а й реконструюється і конфігурується у таких формах та організованостях (мислєсхеми, моделі, таблиці, формули, планкарти, категорійні матриці та ін.), що стають *дієвими інтелектуальними засобами* зрілої методологічної роботи. І більше того, за умов компетентного оволодіння ними науковцем вони перетворюються на досконалі інструменти пізнання, проектування, самотворення.

1 – історія всесвітньої психології у визначенні та обґрунтуванні В.А. Роменця

2 – загальна психологія у її класичному і посткласичному варіантах (С.Л. Рубінштейн, Г.С. Костюк, П.А. М'ясоїд та ін.)

4 – канонічна психологія, ідея якої на завершальному етапі творчості обґрунтована В.А. Роменцем

3 – психологічні теорії окремих психічних феноменів – установки, ставлення, несвідомого, мотивації, переживання, гри, учіння, діяльності, спілкування, особистості, вчинку та ін.

Рис. 1.

Базові теоретичні дисципліни психології та особливе положення канонічної психології, яка діалектично поєднує базові, символізуючи універсальне психологічне знання, а також особливе місце (у призначенні – саморефлексія, у позиціюванні – метатеоретизування) серед них теоретичної психології (створено А.В. Фурманом 12.07.2019 р.)

Водночас своєрідним інтегратором взаємоповнення методологічних знань і засобів-інструментів компетентної мислєдїяльності є пропонуєвана нами *концепція філософського методологування*, що пояснює всю складність світу методології та безкраї горизонти методологічних практик, виробляє оптимальну траєкторію парадигмальних досліджень і принципи та закономірності циклічно-вчинкового підходу, просторово-часові виміри буттєвості особистості, життєві засвіти свідомості, самосвідомості та екзистенціалів-святостей як неприродних позаоб'єктних явищ та ін. Найголовніше, що всі зазначені напрацювання виходять на безмежні простори інтелектоємного і суто оргдіяльнісного та імітаційно-ігрового практикування у вигляді *технологій і технік прикладного методологування* [11, с. 4–5].

БАЗОВІ ТЕОРЕТИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ ПСИХОЛОГІЇ, ЇХ ПРЕДМЕТНЕ РОЗРІЗНЕННЯ, ВЗАЄМОДОВНЕННЯ І СВИТОГЛЯДНЕ ПОЗИЦІЮВАННЯ

Крок другий. Аналогічно до того, як нами (спільно із С.К. Шандруком) у 2013 р. визначено місце і метастатус *теоретичної соціології* як базової інтегральної наукової дисципліни серед інших галузей соціологічного знання, що мають явно виражене теоретичне спрямування й у взаємодоповненні означають й

конституують предметну сферу сучасної соціології (див. [40, с. 63]), пропонуємо авторську версію обґрунтування предметних інваріантів базових теоретичних дисциплін психології, а також визначення предметного ядра, виняткового місця й епістемної важливості власне теоретичної психології (*рис. 1*), послуговуючись відомою інтерпретацією *принципу квінтетності* (формула: $3+1=1$), що характеризує процеси апріорного пізнання [29, с. 193]. Річ у тім, що історія всесвітньої психології (у концепції і самоздійсненні В.А. Роменця [21]), загальна психологія і структурно та функціонально повноцінні психологічні теорії (здібностей і характеру, поведінки і діяльності, особистості та індивідуальності, самосвідомості і Я-концепції та ін.) становлять триєдиний базисний зміст теоретичного каркасу психології, який у саморефлексивних процедурах прониклого методологічного мислення є тим тотально ідеалізованим, *свідомісним матеріалом*, із якого постають новоявлені метатеоретичні організованості і в сукупному вимірі-знятті – увесь *світ теоретичної психології*. Остання охоплює ці базові змістові матеріки у знятому, реконструйованому, сутнісному вигляді й синтезує та універсалізує їх у надбудовну епістемну цілісність, символізуючи своєрідні чи то “золоті купола”, чи то “зіяючі висоти” психологічної науки – *методологічні знання* про наукове пізнання, її ключові

проблеми, пояснювальні принципи і категорійний лад. Отож теоретична психологія знівельовує раціогуманітарні знання про психічні процеси, стани, властивості і тенденції й водночас зберігає їх у сутнісному трансформуванні на метарівні самоздійснення методологічно зрілої діяльності теоретичної думки.

Окремо зауважимо, що використана нами логічна категорія “світ”, як те великоцілісне, самодостатнє й значеннєво багатоліке в методологічно досконалому мисленні, куди поміщується й де оживлюється у плетиві діалогічних мрій, інтерпретацій, думок, переживань, когніцій, ідеально творена онтологічна картина й абстрактно актуалізована світоглядна універсалія, є не тільки виправданою у вищенаведеному словосполученні, а й конче необхідною. Адже мовиться про багатовимірний *світ теоретичної психології*, який сутнісно є неосязною галактикою ємних ідеальних й знаннєво оформлених зорганізованих, що охоплює різні об’єктивні і суто мисленнєво сконструйовані світи, у тому числі й *теоретичний світ психології*, про який пише В.П. Зінченко [7]. Річ у тім, що останній виникає й набуває досконалих розвиткових обрисів як “історія ідей” (Д.Н. Робінсон), як “жива подія діалогічного спілкування між свідомостями” (М.М. Бахтін), як “спроможність висловити думку” (М.К. Мамардашвілі), тобто як еволюція “різних ідеальних форм” (Г.Г. Шпет), “ідеальних предметів” (В.П. Зінченко), “мислесхем чи мислеформ” (А.В. Фурман). Теоретичний світ психології, хоча й “виявляється не тільки більш предметним через предметність думки, але й більш природовідповідальним порівняно зі світом, побудованим експериментальною психологією”, все ж він як ідеальна дійсність Ratio обмежений природністю та об’єктивністю психічних явищ, їх розлогою, проте скінченною феноменологією у життєактивності людини. Він, конструюючи світ загальної психологічної теорії, не лише не ставить надзавдання саморефлексії вершинних культурних здобутків психологічної науки, а ще й не обстоє метатеоретизування як визначальну дослідницьку стратегію розв’язання проблеми згармонізованого взаємодоповнення об’єкта, предмета, методу і категорійного ладу психології.

Те, що історія всесвітньої психології (ІВП) є однією із базових теоретичних дисциплін, не викликає сумніву, тим більше, якщо взяти до уваги детальне витлумачення В.А. Роменцем (1990) єдності предмета і принципів ста-

новлення історико-психологічного знання для побудови ІВП [21]. Вже у вступі докторської дисертації він пише: “ІВП є важким і водночас величним шляхом пошуку закономірностей, які керують людською природою, стає знаряддям самопізнання науки. Відкриваються горизонти для постановки цілей визначення шляхів її руху-поступу вперед. І чи не найголовніше, що ІВП не є пасивним додатком до теоретичної психології, становить, образно кажучи, живу плоть і кров її, використовуючи досягнення історичної психології. Отож психологія як наука збагачує своєю історією суперечливу систему знань. Завдяки *історичному плюралізму* своїх ідей оберігає себе від нав’язливого догматизму і тим упевненіше здійснює й реалізує свій творчий порив” [Там само, с. 35–36]. Тим більше, що предметний горизонт теоретичних пошукувань ІВП доволі панорамний: це й “еволюція, розвиток, формування психологічних знань”, і форми їх вираження-уприсутнення “у фольклорі, мистецтві, релігії (теології), праві, медицині, філософії, в інших природничих та суспільних науках”, й осмислення проблеми людської психіки і людини загалом як власне наукової у її органічному поєднанні з різними формами особистої творчості, і багатоманітні культурні витоки, креативне коріння психологічних ідей, і “перетворення самого предмета психології у процесі її розвитку” в контексті “поступального тлумачення природи психічного та його місця у світі”, й аналіз учинку як логічного осереддя історії психології, передусім рефлексія історико-психологічного зрушення акцентів у вчинковому канонічному осередку та ін. [Там само].

Домінування теоретичної складової в побудові сучасної загальної психології і постановня найважливіших напрямів наукової психології ХХ–ХХІ ст. (психоаналітичний, бігевіористичний, когнітивістський, гуманістичний, культурно-історичний та ін.), не кажучи вже про окремі довершені психологічні теорії (діяльності, установки, особистості, спілкування, учіння, управління, Я-концепції тощо), зумовлює змістову близькість і навіть певну епістемну інтерференцію (тобто утворення конфігурації взаємопроникнення знаннєвих структур) предметних полів загальної і теоретичної психологій. Саме це, як зауважувалося на початку статті, спричиняє невинувдані отождоження, немов би обидві ці інтегрально зорієнтовані напрями розвитку академічної психології займаються розробкою одних і тих

же загальних чи універсальних принципів, закономірностей, категорій, понять і методів пізнання та моделювання психічних явищ, плинної мозаїки психодуховного як сутнісного пласта буттєвості людини у світі. І це у певному сенсі так і водночас, якщо брати до уваги різноякісні виміри методологування й відтак відмінні дослідницькі оптики-стратегії, зовсім не так. Безумовно, об'єднує ці важливі дисциплінарні течії накопичення й усистемнення психологічного знання те, що вони послуговуються майже однаковим “підручним матеріалом” для уможливлення пізнавальної творчості – усталеним поняттєво-категорійним апаратом, загальноприйнятими в людинознавстві назвами-термінами, що створює ілюзію рівноцінності чи бодай взаємозамінності. Однак посутній розгляд цієї проблеми дає низку фундаментальних відмінностей методологічного гатунку: *загальна психологія* – це пояснення, опис, теоретична інтерпретація та експериментальне підтвердження наявності найзагальніших психологічних закономірностей, принципів, категорій, понять і методів дослідження і штучного створення психічних станів, процесів, властивостей, тенденцій як природних даностей тваринного та людського життя у його взаємодії з навколишнім світом, де акцентованому вивченню перш за все підлягають закономірності виникнення і функціонування психічного відображення у поведженні тварин і діяльності людини; крім цього, ця основоположна наукова дисципліна побіжно висвітлює питання методології виникнення теорії та історії психологічної науки; натомість *теоретична психологія* – це інтегрована система психологічних знань метатеоретичного статусу-рівня їх розтєвкового функціонування, що здобута шляхом багатовекторної саморефлексії найвагоміших теоретичних досягнень наукової психології упродовж усієї історії її розвитку, що диференціюється на чотири головні взаємозалежні завдання-напрямки: а) осмислення і практикування психологічного пізнання як фахово компетентної мислєдіяльності; б) виявлення й схарактеризування засадничих проблем психології, що з'ясовують її культурно-історичний поступ як людинознавчої науки; в) обґрунтування пояснювальних принципів і методологічних підходів у сфері вказаного пізнання; г) створення категорійного ладу сучасної психології; тому ця фундаментальна академічна дисципліна досліджує й водночас інтелектуально практикує не лише знання про знання, себто породжує ущільнено синтезоване і структурно та функціонально усистемнене

психологічне метазнання, а й найскладніші та найефективніші форми, методи, засоби та інструменти метатеоретизування, рефлексивного і саморефлексивного методологування.

Канонічна психологія, як суто авторське відкриття видатного українського філософа та історика психології Володимира Роменця (1995, 1998), під завісу ХХ століття виникає як своєрідна *світоглядна постава* чи *метапозиція* бачення та осягнення психічного. Її передісторію, як зазначає сам фундатор нової течії теоретизування, становлять провідні напрями еволюції психологічного знання – емпіричний, раціональний, феноменологічний, екзистенційний, які за логікою поділу і розвитку утворюють те змістовно багате підґрунтя, на яке спирається ця, зорієнтована на взірцеві психодуховні феномени і подієву розгортку визначення сенсу людського життя, психологія. А це означає, що, з одного боку, “кожний психічний феномен слід тлумачити, враховуючи структуру вчинку – його ситуативний, мотиваційний, дійовий і післядійовий (рефлексія) моменти” [19, с. 605], з іншого – розуміти канон як “рушійну силу та взірєць психологічного знання, яке розгортається на ґрунті **вчинкового осередку** психологічної системи”, і не тільки як ідеалізовану схему цього знання, а й те, як “він світиться у пошуках, у відкиданні неістинного, у ствердженні самого руху знання, у заміщенні його реальними формами...” [Там само, с. 881–882].

У цій ситуації методологування нам важливо підкреслити, що *поліаспектний предмет канонічної психології* цілокупно входить у предметне поле теоретичної психології, або, образно кажучи, є її найбільшим, поки що мізерно освоєним науковою думкою, материком. Будь-яка подія у психічному житті людини – це справді “завершальний етап самого вчинку, коли рефлексія констатує непересічну його значущість”. Іншими словами, мовиться про постійне *метапозиціонування* під час методологічно виваженої теоретичної діяльності у роботі із взірцевими зорганізованостями вчинення й відтак із канонічною архітектонікою сенсовизначених і вчинково спричинених подій. Це вимагає надрефлексивності, або створення “підсумкового поля рефлексії” (у термінології М.С. Гусельцевої), коли має місце “Рефлексія рефлексії, яка виходить за межі суб'єктивності і показує втручання вчинкової акції в саму об'єктивну дійсність. Разом із переображенням людини відбувається переображення дійсності – уявне і реальне...” [19, с. 605].

КАНОНІЧНА ПСИХОЛОГІЯ ЯК ДІАЛЕКТИЧНИЙ СИНТЕЗ-ПІДСУМОК РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ

Петро М'ясоїд, будучи найбільш послідовним, добровільним і компетентним наступником-популяризатором ідей, концептів, теорій та світоглядних канонів В.А. Роменця, абсолютно правильно вказує на те, що історична і теоретична лінії культурно вагової творчості останнього “переплітаються, одна переходить в іншу, збагачуючи і розширюючи сферу пояснювальних можливостей теорії вчинку, зрештою, об’єднуються ідеєю канонічної психології – дисципліни, предметом якої є людське самопізнання і переображення. Канон – це вчинкового характеру взірці історичної поведінки людини, що складаються у процесі пошуків нею сенсу буття, визначені відношення “поцейбічне – потойбічне” та похідним від нього “абсолютне – конкретне”, “універсальне – оригінальне”, “тоталітаризм – незалежність...” [17, с. 104]. І справді, Володимир Андрійович викристалізував *ідею канонічної психології* в останні роки життя, що засвідчують післямова до колективно підготовленого підручника “Основи психології” [15] і три розділи (38, 39, 40) шостої (останньої) частини навчального посібника “Психологія ХХ століття” [19, с. 877–930] що вийшла у світ після його відходу у вічність у співавторстві з І.П. Манохою. Закономірно, що в цих творах він формулює низку дефініцій, інваріантних упредметнень і постулатів на кшталт: подія, що “визначає собою *сенс людського життя...* стає взірцевою, архетипною, ортопсихічною, зрештою – *канонічною...*”; “Психологія, що звертає свій погляд на такі взірцеві феномени, називається канонічною психологією”; “В широкому розумінні каноном дослідження виступають різні принципи, що постали в історії психології...”; “Поле психологічного дослідження з позицій канонічної психології охоплює індивідуальну, соціальну та історичну активність людини, де вона виявляє себе найповнішим чином. Ці три площини людського буття згортаються в єдиний феноменологічний канон...”; “Відчувається потреба в напрямі психології, в якому відображається не життєвий або творчий шлях, а корінні мотиви буття у їхньому взаємному зв’язку та відповідні форми поведінки. Є підстави назвати таку психологію *канонічною*”; “Те, що людина поєднує в собі два світи, виражається в її очах, і ці великі очі подиву,

неспокою, страху, очікування є також психологічним каноном...”; “Проповідь теж потребує авторитету, й ним виступає, зокрема, засновник релігії, і саме в цьому разі ідея канону постає в усій своїй чистоті...”; “...справжня оригінальність торкається таких глибин людського буття, де світиться єдність буттєвої долі. Лише в поверховому люди роз’єднуються. Лише в найглибшому своєму бутті вони єдині. Але воно затьмарюється, як правило, пристрастями буденності, які у своїй зв’язаності дають хибне коло взаємодії. Мовиться про канонічний ряд відносин...”; “...Можна говорити про феномен **Сократа**, постать і доля якого становить яскравий *канон смертної кари* за висунення нових всезагальних канонів моралі у їх протиставленні глибоким традиційним звичаям, не писаним ніким, які, проте, як фатум, керують людською долею, вчинками – тому й підводяться під стародавній канон поведінки...”; “Найвиразніша постать, що втілює собою образ шляху до смерті, а далі – до безсмертя, є Ісус Христос...”; “Акти, які викликають легенду, говорять про легендарну, або *героїчну, особистість*. Її постання є вираженням канону людського буття...”; “існування *архетипів колективного несвідомого...*, без сумніву, – один із найтиповіших проявів психологічного канону, який формує вже розвинені типи не тільки поведінки, а й світогляду і мови”; “Народ визначається тим, як і яку культуру він виробляє, і вона зрештою стає каноном його способу життя. Культура... є тим, що виявляється у різних формах творчості, – *своєрідністю стилю* виробництва окремих цінностей, їхнім *архетипом*. Цей *архетип народного духу* як універсальний канон життя визначає характер включеності людини у світ, характер “паль буття”, пов’язаний з визнанням тих або інших цінностей...” “...Знову і знову постають *есхатологічні* питання, питання індивідуального буття людей, питання їхнього історичного існування. І це вічне історичне очікування кінця світу породжує *своєрідні канони поведінки*” [15, с. 605–608, 610, 613–617, 620]. В усвідомленні єдності існування опору і смислу буття “постають засади психології, що заперечує психологію гуманістичну з її суб’єктивізмом і взаємною ненавистю, такої психології, яка через індивідуалізм, неповторність дає людині можливість рухатися до всезагального, відчуті безконечне духовне багатство, у якому взаємодіють і взаємозбагачуються всі індивідуальності. Це **психологія канонічна**; вона здолала однобічність попередніх

психологій і вказала на **синтез індивідуального і всезагального...**"; "Отже, **канон** не є якоюсь метафізичною, потойбічною сутністю, це – рушійна сила та взірць психологічного знання, яке розгортається на ґрунті **вчинкового осередку** психологічної системи. **Вчинок є канон** психологічного знання, адже у самому вчинку, у самому вчинковому осередку перебуває канон"; "...Кожна психологічна теорія або напрям мають пройти ці стадії [розвитку], які вже висвітлюють **великий канон**. І саме канонічна психологія має вмщувати у своїй безмежній і разом з тим чіткій формі все багатство творчих пошуків у психологічній теорії загалом"; "Феноменологічний метод канонічної психології дає справжню творчу новизну, яка не розгортається із згорненого, а постає як дещо зовсім оригінальне і не закладене споконвічно... Водночас канон ніколи не може бути пояснений до кінця. Це щось аксіоматичне, проте живе й рухливе у своєму сутнісному прояві..."; "**Канонічна психологія** постає по суті як своєрідна **позиція бачення та осягнення психічного**", яке в результативному вимірі його нескінченних зрізів умщує безконечну кількість психічних феноменів; "Провідна ідея канонічної психології полягає в тому, щоб, уникнувши створення системи "нових заміщень" ["ідеальне є схематичним **заміщенням** реального"] психічного, індивідуальності, людини (в усій повноті її виявів), запропонувати систему ідентифікацій і тлумачних характеристик свого предмета через ідею, статус і розгорнутий зміст **канону**"; логічна структура психологічного канону має чотирипостасну будову (див. далі); "Канонічною буде така психологія, що в кожному психологічному феномені відшукуватиме тенденцію руху саме до канону..., та й кожний психічний феномен "можна піднести до рівня канону. Це вимога не теоретичної психології, а вимога життя"; "Канон водночас "прагне" до чуттєвості і до подолання її, тобто до трансцендентності (потойбічності) і посеїбічності" та ін. [19, с. 880, 882, 885, 890–891, 898–899, 930].

Таким чином, В.А. Роменець під завісу ХХ століття чітко окреслив предметні рамки новостворюваної ним *канонічної психології як методологічно відмінної від усіх наявних стратегій психологічного думання*. Ця психологія у його світоглядних настановленнях становить підсумок, заперечення й одночасно синтез на якісно досконалішому метатеоретичному рівні аналізу сцієнтистських і гуманістичних, а також суто науково раціоналістичних

в лоні людинознавства, спрямувань психології, аргументує її передісторію і вказує на витoki, які вбачає у низці провідних напрямів – емпіричного, раціонального, феноменологічного, екзистенційного, критикує неканонічні системи психології, загальною вадою яких є прагнення-тенденція набути науковості шляхом зведення вищого до нижчого. Причому це характерно не тільки для природничо-наукових зорієнтувань, а й для психоаналізу в цілому, незважаючи на намагання його представників долучити до вивчення людської психіки соціальну атрибутику.

Крім вище окресленого мережива визначень і постулатів канонічної психології, від початково сформульованих В.А. Роменцем, донині реінтерпретаційні лакуни предметного поля цього новітнього напрямку розвитку психологічної науки містять тільки праці одного учня-наступника Володимира Андрійовича – Петра М'ясоїда (1950 р. н). Примітно, що це стосується як його наукових творів [17, с. 99–104, 167–179; 14, с. 29–30, 137–139; 1, с. 49, 413, 443–453, 459–460], так і навчальної літератури для здобувачів вищої освіти зі спеціальності "Психологія" [13, т.1, с. 163–167, 486–489; 13, т. 2, с. 672–675]. Загалом в обох випадках – першоджерела і його розтлумачення – отримано спільний вирішальний висновок: всі наявні до кінця ХХ століття неканонічні вчення, напрямки, теоретичні системи психології методологічно ґрунтуються на хибному принципі тлумачення, суть якого полягає у відшукуванні **простої одиниці**, до якої можна було би звести все багатство психічних феноменів. Таке тлумачення, на переконання В.А. Роменця, є рухом назад, адже залишається питання: як же бути зі зворотною функцією – виведенням із цього простого, елементарного – складного, повноцінно життєвого? Всі так звані елементи, одиниці, осередки тощо дають [усього-навсього] картину зведення (до рефлексів, асоціацій, навичок і т. ін) [19, с. 890].

Відтак *методологічна позиція* академіка Роменця альтернативна – досліджувати психічне і психічні явища у їх якомога більш довершеної цілісності – у подієво-взірцевих, власне канонічних, формах та зорганізованостях, себто у їх буттєвій повноті, достатній феноменальній оприявленості, в неподільному зв'язку й функціональному збалансуванні з іншими психологічними канонами. Тому він, зважаючи на сказане, схвально ставиться та високо оцінює значущість *феноменологічного методу* для канонічної психології, схематично подає структуру канону, більш-менш детально визначає

та описує канонічні форми психічного та психічних феноменів (характерологічний, відчуттєвий, сприймання, уяви-фантазії, уваги, волі, життєвого шляху людини, екзистенціалів психічного життя, художнього образу, мудрості, учинку, подвигу, особистості, інтересу, емоцій і почуттів). Як справедливо висновує П.А. М'ясоїд, *ідеєю канонічної психології* “позначений увесь творчий шлях В.А. Роменця, вона ж його логічно завершує. Це своєрідний творчий синтез усіх його ідей”, саможертвна вчинкова післядія – рефлексивне осмислення пройденого шляху, підведення підсумків власної творчості, де вказана ідея становить об'єднане осереддя змістовно єдиного категорійного ладу авторської версії постнекласичної психології [14, с. 452–453, 464].

Водночас нами нещодавно здійснена перша спроба презентувати психологічному товариству методологічну схему відновлення (реконструкції) предметного поля канонічної психології [32; 33], відштовхуючись від ґрунтовних концептуальних напрацювань В.А. Роменця і реінтерпретаційних версій П. А. М'ясоїда (див. список викор. літ.).

Однак очевидно, що написані майже чверть століття тому В. А. Роменцем тексти з канонічної психології потребують не лише деталізації та конкретизації, адже він сам здебільшого говорить про *ідею* і *постання* такого напрямку психології, який би не зводив наявне багатство психічних феноменів до чогось простого, елементарного, а навпаки у його форматі вивчалися б узірцеві, найдовершеніші й екзистенційно найбільш повновагомі, феномени – канони людського життя. Сутнісно мовиться про виняткову важливість чіткої *дисциплінарної побудови курсу канонічної психології*, який має всі підстави бути включеним до навчального плану другого (магістерського) освітнього рівня підготовки професійних психологів. Інакше кажучи, академічного обґрунтування вимагають об'єкт і предмет, мета і завдання, методологія і методи, категорії і поняття, принципи і підходи, засоби та інструменти *вчинково-канонічного пізнання і витлумачення* безкрайого горизонту психодуховних процесів, станів, властивостей, тенденцій. Річ у тім, що канонічної досконалості, крім описаних Володимиром Роменцем форм психічного і психічних феноменів, можуть набувати не лише незліченні більш-менш прості психічні утворення (ставлення, установка, потяг, хвилювання, потреба, відреагування, ідеяція тощо), а й складноструктуровані (бажання, мотивація,

інтенція, депресія, ностальгія, копінг, індивідуальність, конфлікт, психоемоційний клімат, любов, мовлення, гра, вчинок та ін.). Вочевидь у канонічному тлумаченні мають бути охарактеризовані не тільки особистість та інтерес, а ще й переживання, інтелектуальність, подієвість, духовність, самосвідомість, Я-концепція, екзистенційність, психічний світ людини, соціетальна психіка, психокультура особи, групи, етносу, миследіяльність, рефлексивність, мислевчинення, життя свідомості і т. ін. Водночас у найближчому майбутньому хотілося б, щоб були також започатковані, крім інваріанту емоцій і почуттів, такі напрямки канонічної психології: людини як суб'єкта життєдіяльності, її вікового (типологічного) та індивідуального розвитку, а також (окремо) фізичного, розумового, соціального, морального розвитку, онтогенезу особистості, життєвого і творчого шляху людини, її загальних, спеціальних і професійних творчих здібностей, компетентної праці (діяльності), діалогічної міжособистісної взаємодії, інноваційно-психологічного клімату організацій, відповідального вчинку особи, її ігрового повсякдення, ціннісно-сислової активності особистості, її самопізнання і самотворення.

ЧОТИРИПОСТАСНА ЛОГІЧНА СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОГО КАНОНУ В ТЕОРЕТИЧНІЙ СИСТЕМІ В. А. РОМЕНЦЯ

В кількостолітній історії розвитку психологічної науки учені-мислителі прагнули надати сутнісної визначеності тій психології, яку вони обґрунтували, вживаючи для цього прикметники задля якісного розрізнення дослідницьких стратегій психологічного думання-теоретизування. Так, власне, виникли й здобули більше чи менше утвердження загальна та експериментальна, описова й пояснювальна, глибинна та аналітична, поведінкова і гештальтна, інженерна і соціальна, диференціальна і когнітивна, клінічна і спеціальна, сцієнтистська і прикладна, гуманістична й екзистенційна та інші численні дисциплінарні розгалуження психології. Автором *ідеї і парадигмальної план-карти канонічної психології* є видатний мислитель другої половини ХХ століття, фундатор української історико-психологічної науки і творець філософсько-психологічної теорії вчинку **Володимир Роменець**.

В. А. Роменець через кілька років розвиває свою думку в розрізі виняткової значущості *метатеоретизування* в еволюції психологіч-

ного знання, чітко усвідомлюючи, що підсумок історії психології на завершення ХХ століття сутнісно пов'язаний із створенням теорії, яка б “уміщувала в собі всі визначні теорії, що виникли в історико-психологічному русі. Нова теорія не тільки не заперечує у критичному запалі теорії попередні, а надає їм справжнього історичного смислу пізнання. Кожна з них посідає своє місце в загальному потоці психологічного знання, і разом вони виконують велику симфонію, присвячену осмисленню людського буття” [19, с. 884]. Водночас цей визнаний достойник української нації контурно окреслює обов'язковість етапу *канонізації* теоретичних уявлень-систем, завдяки якій вони “стають справжніми творами людського духу”. Про це він пише так: “...можна стверджувати, що історичний рух психологічної думки відбувається через автономізацію теоретичних позицій, їх протиставлення для чіткого самовизначення, а далі – через їх канонізацію. Кожна психологічна теорія або напрям мають пройти ці стадії, які вже висвітлюють великий канон. І саме канонічна психологія має вмещувати у своїй безмежній і разом з тим у чіткій формі все багатство творчих пошуків у психологічній теорії загалом” [Там само, с. 885].

Отже *канонізація* в недалекому майбутньому, на наш погляд, становитиме не лише засадничий смисл-мотив людської творчості, а й буде обґрунтована як вкрай важлива логіко-методологічна *процедура метатеоретизування*, котра, поруч із процедурами конструювання, знання і конфігурування, має посісти важливе місце серед новітніх мислевчинкових засобів саморефлексії психологічної науки. Звісно, це потребує окремих досліджень. Наразі зауважимо, що В.А. Роменець чітко вказує на чотирипостасний структурно-функціональний цикл будь-якого логічно зрілого **психологічного канону** [19, с. 899]:

а) *загальне* – “лише дотик суб'єкта до дійсності, зіткнення з нею...”, його “емпірична зустріч зі світом”, у якому канон ніби блукає і “шукає себе, спочатку в іншому”;

б) *індивідуальне, особливе* – “починається справжнє виділення себе зі світу, усвідомлення своєї неповторності”, імовірно наявні знахідки оригінального, яке “є вже світінням всезагального”, тому канон долає не стійке і часто випадкове індивідуальне;

в) *всезагальне – субстанційна атрибуція* як “вищий рівень канону”, що набуває найглибшого сенсу в людині через досягнення нею оригінального як найдоступнішого інструменту розкриття канонічного підходу;

г) *вседосконале відтворення всезагального* – “людина переступає досконалий образ, щоб відчути безконечність”, подумки чи уявно піднімається над нескінченністю, щоб пережити у самій чуттєвості екзистенцію захоплення. “У цьому останньому вимірі канонічною буде така психологія, – пише Володимир Роменець, – що в кожному психологічному феномені шукатиме тенденцію руху саме до канону”, який являє собою не абстракцію, а виражає “живу досконалість”, точніше, “він і є самим *досконалим образом*”. І “це вимога не теоретичної психології, а вимога життя”. Звідси вповні зрозуміло, чому “*ідея канону* є душею поступального руху” вчинкової саморганізації і систематизації психологічних знань в неперервному історико-психологічному дискурсі. Тому й “*смісл канонічної психології*, за визначенням академіка-творця нової теоретичної системи, полягає в тому, що *ідея канону* як животворча сила сприяє рухові осередку та поступальному історичному рухові теорії психології...” [Там само, с. 899–900].

Отже вищезазначене дає змогу ескізно окреслити *чотири сегментну побудову предметного поля канонічної психології як магістрального напрямку розвитку теоретичної психології майбутнього* (див. [32; 33]), де універсальним й абсолютно достатнім у своїх можливостях орієнтиром-засобом чи навіть світоглядом є, на переконання академіка Володимира Роменця, **психософія вчинку** як “цілісна система уявлень про закономірності становлення та виявлення у вчинковому діянні сутності індивідуального людського буття”, як “достемненна психологія та філософія буттєвої мудрості”, як “своєрідна функціональна модель індивідуального буття, яка постає системою конкретних знань про його сутність та про те, яким чином, через застосування яких засобів можливо досягти певного рівня володіння реально-вітальними технологіями самозабезпечення ефективності розгортання життєдіяльності людини...”, як “шлях до мудрості, шлях до того, як **бути натхненим**, спрямованим до світу в якості активного, дійового партнера”, як “певний універсальний алгоритм буттєвого руху людини до вчинку: від етапу до етапу, від потенції можливості до реальності дійсного завершення, від первинного рівня до вершинного утвердження свого буттєвого статусу Людини-творця...” [19, с. 754–755, 757] та ін. У кількох методологічних розвідках [1, с. 191–205; 3, с. 779–788; 17, с. 108–116; 29, с. 313–323] нами доведено, що Володимир Роменець “не тільки самодостатній, потужний, непере-

січний *теоретик-гуманіст*, а й, щонайважливіше, яскравий, послідовний і продуктивний *методолог*, котрий своїм самопізнанням освоїв новий шлях розвитку наук про людину – *вчинково-канонічну схему організації гуманітарного пізнання* як рефлексивну мислєдїяльність особливого – психософїйного – типу”. І дійсно, канонічна психологія, охоплюючи метатеоретизуванням філософські і психологічні студії-дискурси, являє собою “синтез усіх ідей В.А. Роменця, підсумок усіх його кроків” (П.А. М’ясоїд) і водночас становить довершений *теоретичний канон* цілісного гуманітарного знання.

У підсумку здійсненого рефлексивного огляду сформуємо цілком гіпотетичне визначення: **канонічна психологія** – це *постнекласична наука нового інтегрального (міждисциплінарного) типу, яка має історико-філософсько-психологічне об’єктне спрямування і предметно синтезує всеможливі культурно-гуманістичні узмістовлення й епістемні форми-свідощтва, вивчає людину як творця і носія вчинкового способу перебування у світі й обґрунтовує її шлях (зокрема принципи, підходи, методи, способи, засоби) до екзистенційної повноти і свідомісної вищерпності осмисленого життя*.

За логікою прийнятого метатеоретизування наступним завданням, яке постає перед нами, є потреба здійснити аргументований вибір методологічних засобів пізнання задля впорядкування багатоаспектної картини упредметнення теоретичної психології із подальшою можливістю виходу як на *ідею вчинку метатеоретизування*, так і на *концепт теоретичного канону* в психології. І це тим більше виправдано, що провідною тенденцією в обґрунтуванні психології, за аналітикою В.А. Роменця, є “логічний взаємоперехід об’єктивного і суб’єктивного як процесна хвиля становлення, визначення й формування психічного у зв’язку з *учинковим осередком*” і далі – рефлексія історико-психологічного зрушення акцентів у цьому осередку із ситуації на мотивацію, від неї на дію і післядію в розумінні та витлумаченні поведінки людини, в дослідженні психіки в цілому, що вперше уможливорює “*культурологічну періодизацію ІВП* як базис для історико-психологічної орієнтації” всього гуманітарного пізнання [21, с. 37–38]. У нашому випадку н а д з а в д а н н я буде полягати в рефлексивному визначенні *циклічно-вчинкової організації засадничих складників-сегментів предметного поля теоретичної психології*, їх

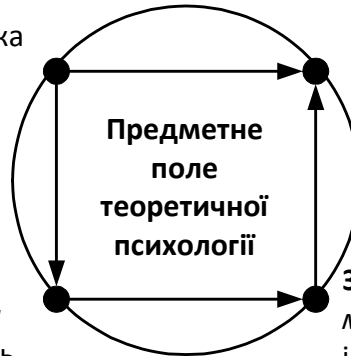
досконалого логіко-змістового наповнення та з інтенцією досягнути канон власного мета-теоретизування.

ЦИКЛІЧНО-ВЧИНКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЧОТИРИСЕГМЕНТНОЇ ПОБУДОВИ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Крок третій. Висловлені у цьому дослідженні критичні зауваження на адресу А.В. Петровського і М.Г. Ярошевського щодо логічної непослідовності та супечливості позицій у заявленій і реально здійсненій версіях визначення предмета теоретичної психології дають змогу виправити ситуацію, а саме аргументувати вибір методологічних засобів психологічного пізнання задля впорядкування багатоаспектної картини названого упредметнення із подальшою можливістю виходу як на *ідею вчинку метатеоретизування*, так і на *концепт теоретичного канону* в психології.

Для вирішення цього важливого завдання, крім новизни самого пояснювального підходу і його якісно дієвіших принципів, закономірностей, нормативів і засобів пізнання-конструювання досі не проявленого ідеального світу складноструктурованого упредметнення, потрібно було взяти на інструментальне озброєння адекватну постнекласичному типу раціональності **методологічну оптику**, що “справляється з проблемами складності, різноманітності й мінливості у сфері теоретичного та емпіричного знання... дає змогу інтегрувати, комбінувати і конструювати різні дослідницькі стратегії у ситуації плинності (лабільності, змінюваності, ситуативності) сучасного пізнання”, а головне (звісно за умов належного опанування нею) уможливорює “*таке налаштування само-рефлексії дослідницької свідомості, яке дозволяє сконструювати індивідуальний дизайн дослідження і здійснити вибіркєве нюансування локальної пізнавальної ситуації*” (М.С. Гусельцева [5, с. 40]). Таким інструментом для нас стала **методологічна оптика циклічно-вчинкової організації теорії як довершеної системи раціонального знання**, що обґрунтована нами кілька років тому в контексті вітакультурної методології (див. [19, с. 827–837; 34]). Її евристичність полягає в тому, що вперше теорія постає як винятково складне епістемне утворення, модульно-мереживне визначення сутнісного горизонту якого охоплює чотири модуси її розвиткового функціонування як метасистемної цілісності різно-

1 – ситуаційний вимір –
психологічне пізнання у його
сутнісній визначеності і
феноменальній повноті
спричинень і компонентів
рефлексивної
мислєдіяльності дослідника

2 – мотиваційний вимір –
фундаментальні проблеми
психології, що відображають
культурно-історичний розвиток
психологічної науки, відіграють роль
важливих інтенційних чинників її
саморефлексії і стимулюють вихід
досліджень на метатеоретичний
рівень, охоплюючи як традиційні
проблеми, так і новаційні

4 – післядіяльний вимір –
завдання, проблема і версії
створення методологічно
обґрунтованого **категорійного
ладу наукової психології** як
найпотужнішого інструменту
збагачення свідомісної здатності
людини до пізнання,
метатеоретизування, вчинкового
практикування і саморефлексії

3 – вчинково-діяльнісний вимір –
методологічні принципи та підходи,
ієрархічне взаємодоповнення яких дає
змогу пояснити психічне зокрема і
психодуховне загалом як осередкової
ознаки життя, атрибуту людського –
свідомості й учинково відповідального
– способу буття і як мислєдіяльне
свідчення безпосередньої присутності
людини у світі

Рис. 2.
Складники-сегменти предметного поля теоретичної психології
(створено А.В. Фурманом 24.08.2019 р.)

якісних наукових знань – ситуаційний, мотиваційний, учинково-діяльний і післядіяльний виміри визначеності *теоретичного як такого*.

Відштовхуючись від цих авторських напрацювань, подамо наступність та окреслимо сутнісний зміст головних складників-сегментів предметного поля теоретичної психології як компонентів саморефлексивного вчинення персоніфікованої психологічної науки та етапів канонічного метатеоретизування дослідницьких колективів (шкіл, товариств) та окремих дослідників (рис. 2).

Отож, *ситуаційний сегмент* предметного поля становить **психологічне пізнання** у його сутнісній визначеності і феноменальній плеромі (повноті, множинності) взаємодоповнення чотирьох ліній спричинення компетентної мислєдіяльності – предметної, соціальної, особистісної (М.Г. Ярошевський) і методологічної; причому магістральний шлях такого пізнання, як аргументовано доводять В.А. Ромеєць [18–21] і П.А. М'ясоїд [13–14], “пролягає в напрямі від дуалістичного до моністичного психологічного пояснення”, де засадничими

принципами метатеоретичного аналізу є спільність історичного, логічного і психологічного в генезі постання раціогуманітарного знання, творчого діалогу і поліпарадигмальності, взаємодоповнюваності детермінізму і спонтанності у безупинному колі зазначеного пізнання, де вчений-психолог є суб'єктом та об'єктом власних дослідницьких зусиль, теоретиком і практиком в одній особі; культурно-історичного, насамперед символічного і знакового, опосередкування мислення, мовлення, свідомості людини у її взаємодії із ситуаційно плинним соціальним світом (Л.С. Виготський); єдності свідомості та діяльності (С.Л. Рубінштейн), неподільності культурологічного і канонічного підходів у їх центральній інтеграційній ланці – *вчинковому принципі* аналізу психічної реальності В.А. Ромеєця та ін. До тематичних векторів чи напрямків цього базового виміру метатеоретизування у психології належать: 1) обґрунтування місця, сутності і функцій теоретичного у життєдіяльності людини і суспільства як їх важливої свідомісної здатності пізнавати, ідеально конструювати і практично змінювати світ і свої

стосунки з ним, перетворюючи і його і самих себе в ньому; 2) висвітлення генези, структурно-функціональної побудови і динаміки розвитку змісту теорії як найбільш усистемленої і логічно впорядкованої форми організації узагальненого наукового знання; 3) узагальнювання науково-дослідної мислєдіяльності у четвертинних схемах-системах, а саме взаємодоповнення координат її психосоціокультурного спричинення, поясів мислєвчинення, наскрізних процесів і періодів здійснення рефлексивного методологування (див. [3; 12; 29; 36]); 4) схарактеризування наукових шкіл у психології, причин їх виникнення і розпаду, необхідних і достатніх умов функціонування, завдань, змісту, форм і способів діяльності та мислєкомунікації й найпоширеніших типів і їх наукової продуктивності, а також понятійного осмислення опонентського кола, боротьби шкіл, хронології наукових і методологічних революцій та ін.; 5) виокремлення та аргументування евристичності тих методологічних форм організації достовірного психологічного знання, у яких теорія або посідає засадниче місце, або інтегрується з іншими теоріями як мета-теоретичне утворення, – парадигма (Т. Кун), епістема (М. Фуко), науково-дослідницька програма (І. Лакатос), методологічна планкарта дослідження (Г.П. Щедровицький), парадигмально-дослідницька карта (А.В. Фурман); 6) роз'яснювання інваріантів структурно-логічної архітекtonіки (співвідношення розділів, складових, компонентів і задіяних дослідницьких засобів) науково-дослідницьких програм у царині наукової психології у різних просторово-часових проєкціях – минулого, теперішнього і проєктованого майбутнього та ін.

Мотиваційний сегмент або вимір предметного поля теоретичної психології утворюють **фундаментальні (ключові) проблеми психології**, що характеризують культурно-історичний шлях розвитку цієї науки; причому мовиться як про традиційні (психофізична, психофізіологічна, психосоціальна, психогностична), так і про відносно новаційні проблеми (психогенетична, психоекзистенційна, психоінструментальна, психодуховна). Очевидно, що рефлексивна реконструкція та логіко-змістове упрозорення цих проблем потребує окремого детального вивчення. Наразі зауважимо кілька моментів. Передусім здійснення вказаної методологічної роботи може бути успішним лише у рамках *метатеоретичного дослідження*, котре не лише охоплює раніше встановлені й із різною мірою повноти аргументовані прин-

ципи, закономірності та особливості перебігу психологічного пізнання, а й обґрунтовує сутність, феноменологію й інтелектуальні засоби здійснення взаємопрониклих мислення і діяльності психолога-дослідника, що уможливають як збагачення його пояснювальних ресурсів і психологічного світогляду, так і створення оновленого теоретичного світу психології як більш усистемленої та досконалої сфери людинознавчого знання. Водночас є підстави розмежувати не тільки основну, базову (ключову) та похідні проблеми психології (С.Л. Рубінштейн, О.М. Ткаченко, В.А. Роменець, П.А. М'ясоїд та ін.), а ще й ініціювати доречність розведення двох груп проблем – традиційні та новаційні, тобто вказати на ті, що добре опрацьовані, й ті, що недостатньо осмислені теоретичною думкою. Крім того, спираючись на методологічний потенціал *подвійного принципу кватерності*, слушно організувати зазначені групи принципів у формі двох взаємопов'язаних мислєсхем, що унаочнять канонічно-вчинкову логіку їх структурної побудови. У будь-якому разі регулярне саморефлексивне вактуальнення подвійного кола четвертинних проблем сучасної психології відкриває багатоканальні дискурсні шлюзи інтенційного наснаження дослідницької свідомості на ідеї, способи і засоби вирішення названих проблем, починаючи від основної (як логічного осередку психологічного пізнання, що узмістовлює відношення “внутрішнє (психічне) – зовнішнє (непсихічне)” на засадах дуалістичного чи моністичного світогляду), й завершуючи похідними (себто периферійними видноколами зіткнення суб'єктивно лабільного й рекурсивно мінливого психічного із різними буттєвими аспектами-способами вчинкової присутності людини у світі і цього останнього у її внутрішньому засвіті).

Вчинково-діяльний сегмент або вимір указаного предметного поля утворюють в ієрархічному взаємодоповненні **методологічні принципи та підходи** до пояснення психічного або/і психодуховного як осередкової, критеріальної ознаки життя, атрибуту людського (свідомого) способу буття і як свідчення безпосередньої присутності людини у світі. Сутнісно принцип (лат. *principium* – начало, основа, походження, першопричина) – засновок чи засада певної сукупності фактів (подій) або знань (епістем), вихідний пункт усвідомлення та пояснення чи керівництва до діяльності. Зауважимо, що в обстоюваній нами версії філософської методології *принцип* і *підхід*, поруч із *ідеєю*, *методом* і *способом*, є базовими форма-

ми професійного методологування як взірцевого мислевчинкового практикування (див. [36, с. 191–217]). Причому тут має місце певна діалектика взаємопереходів між ідеєю і принципом, які виникають, розвиваються і функціонують як засадничі в ідеальній площині свідомості. Зокрема ідея – це здебільшого основоположна, керівна думка, котра відпочатково активізує-спричинює утворення як ідеальних мислесхем чи психічних образів, так і суто предметних конотацій (тобто в нашому випадку додаткових значень понять або категорій актуального наукового дискурсу). Ідея перетворюється на принцип за умов фактичного її удіяльнення, переходу дослідника від стану чітко центрованого на певному задумі розмірковування до мислевчинення у його більш-менш повній чи завершеній подієвості. А це означає, що *методологічний принцип психологічного пояснення* (скажімо, детермінізму, єдності свідомості та діяльності або розвитку) починає існувати як такий, коли: а) унагляється задум-стимул, що набуває форми наукової ідеї; б) остання як мікроорганізованість свідомісної здатності трансформується у більш епістемно ємний згусток – у принцип як ідеальний об'єкт, що має самостійну цінність й керівну силу для дослідника; в) розвиваючись у лоні історико-психологічного дискурсу, він постає у знаковій формі, забезпечуючи конструктивність розгортання колективної та індивідуальної миследіяльності; г) насамкінець цієї безупинно розвитковій миследіяльності знаходиться здебільшого оновлений у теоретичному й емпіричному складових зміст, який згодом об'єктивується у текстах (в усній чи писемній формах) з допомогою виконання процедури об'єктивації.

У підсумку здійснення такої методологічної роботи у сфері психології розробляється *система принципів*, які утворюють наріжний камінь цієї людинознавчої науки і становлять своєрідний стартовий майданчик пояснення, керівництва до дослідницької дії самовизначення й обрання орієнтирів саморуху вченого у власній пізнавальній творчості й у здобуванні істинного психологічного знання. Першу таку систему в радянській психології, як відомо, пропонує С.Л. Рубінштейн усередині ХХ століття, аргументуючи обов'язковість для психологічного пізнання принципів єдності свідомості і діяльності, детермінізму, розвитку, історизму, єдності теорії і практики [22], другу – у 80–90 роках О.М. Ткаченко, обґрунтовуючи п'ять неодмінних принципів для психології:

детермінізму, відображення, єдності психіки і діяльності, розвитку, системності (див. [23]). До цього слід додати дещо пізніше опрацьовані В.А. Роменцем і П.А. М'ясоїдом учинковий принцип, принцип доповнюваності психологічних знань, творчого діалогу між ученими, суперечливої єдності історичного, логічного і психологічного у процесі пізнання. Все це вказує на те, що цей сегмент предметного поля теоретичної психології потребує рубрикації, ієрархізації, мультивекторної систематизації, щонайперше розмежування принципів онтологічного плану і гносеологічного, засадничих і похідних, теоретично і практико зорієнтованих. Окрім того, відомим є, починаючи від посткантіанської традиції, розрізнення конструктивних (пов'язаних із визначенням онтологічних основ деякої дійсності) і регулятивних (центрованих на встановленні інструментальних підвалин тієї чи іншої діяльності) принципів. Очевидно, що це дає підстави для розгляду питання аналогічного розрізнення методологічних принципів психологічного пояснення.

Не треба також забувати, що сукупність принципів розвитку певної науки – це лише основоположні маяки, яким слідуює дослідник, щоб не збитися з обраного курсу в безмежному океані психічної реальності, будучи теоретиком (творцем ідеальної наукової картини цієї реальності) і практиком (діячем-мислителем, котрий дослідницьки практикує каналами самопізнання і самоосвоєння те, що належить йому самому – розмаїття дій, образів, думок, сенсів) в одній особі. Загалом йому потрібне особливе згармонювання принципів, яке б уконкретнювало мислевчинковий шлях поступу-розширення дослідницької свідомості, або, інакше кажучи, надавало б у розпорядження мислителя набагато складніший інструмент рефлексивного теоретизування – *методологічний підхід*, що спрямовує його пошукову діяльність, становить певну стратегію пізнання та характеризується комплексністю задіяних у його потоці парадигмальних, синтагматичних і прагматичних структур і процесів, збалансованістю нормативів і вимог реалізовуваних під час зазначеного пізнання принципів. Тому в опрацьованні вказаного сегмента предметного поля вбачаємо більше проблем, аніж їх розв'язків.

Післядіяльний сегмент або вимір розгляданого предметного поля **становлять завдання, проблема та гіпотетичні версії побудови категорійного ладу наукової психології**. І це закономірно, зважаючи на виняткову роль категорійного аналізу як

найпотужнішого інструменту методологування. Свого часу Г.П. Щедровицький (1981), звертаючись до управлінців, зауважував таке: “Якщо ви розпочинаєте роботу в категоріях і всі явища оцінюєте категорійно, тобто оцінюєте здійснювані операції, мову, уявлення про об’єкт і поняття, то ви отримуєте наймогутніший засіб аналізу та розв’язку задач, рівного якому практично немає нічого. Той, хто працює в категоріях, аналізує в категоріях, діє краще обчислювальної машини – швидко, точно, чітко знаходить помилку. Щоправда є клас задач, які категорійно розв’язати неможливо. Але загальну оцінку ситуації, орієнтування в ній людини, котра володіє категорійним апаратом, здійснює моментально” [47, с. 90]. Отож категорія – це не тільки межово найзагальніше поняття, що утворюється як останній результат абстрагування від предметів, їх властивостей та ознак і не підпорядковане жодному більш загальному (родовому) поняттю, а й функціональний вузол особливого логічного узмістовлення й смислонаповнення, або надпотужний *поняттєвий модуль*, що відображає фундаментальні, найбільш істотні зв’язки і відношення об’єктивної дійсності та пізнання, охоплюючи уявлення відповідного об’єкта, дії-операції з ним, мову задля їх інтерпретацій і плетиво похідних понятійних форм, що докладаються до цього об’єкта.

У цьому рефлексивному розрізі метатеоретизування існує щонайменше три наукові школи у вітчизняній психології, які пропонують авторські категорійні системи: С.Л. Рубінштейна (К.О. Абульханова-Славська, А.В. Брушлінський, О.М. Матюшкін та ін.), В.А. Роменець (П.А. М’ясоїд та ін.), А.В. і В.А. Петровські та М.Г. Ярошевський (О.М. Ткаченко та ін.). Останні на рубежі ХХ–ХХІ століть, керуючись принципом відкритості категорійного ладу, спочатку домоглися розширення мережива базисних категорій (“Я”, “мотив”, “дія”, “образ”, “переживання”, “інтеракція”, “ситуація”) шляхом психологічного осмислення інших понять, задіяних до предметного лона психології, – *метапсихологічних категорій* (“особистість”, “цінність”, “діяльність”, “свідомість”, “почуття”, “спілкування”, “персоносфера”); далі, відновивши й більш розлого обґрунтувавши категорійний статус уведеного в науковий дискурс ще М.М. Ланге поняття “психосфера” (що покликане за задумом авторів охопити все багатоманіття досліджуваних психологічною наукою феноменів) й спираючись на фундаментальні ідеї В.І. Вернадсько-

го про біосферу і ноосферу, виокремили навколо базисно-психологічних і метапсихологічних ще три рівні: з боку природи – біоцентричні і протопсихологічні категорії, а з боку соціуму – соціоцентричні. У підсумку отримано своєрідну мережу-матрицю із 35 категорій, що розподілені на п’ять горизонтальних плеяд, кожна з яких рубрикована на сім вертикальних кластерів, котрі в єдності, на думку авторів, охоплюють “у цілому всю психосферу і які започатковують увесь понятійний апарат психологічної науки”. Причому змістове наповнення категорій усередині кожної із плеяд (горизонтальні таблиці) характеризується особливим пізнавальним статусом. Так, нижній рядок таблиці, тобто низка *біоцентричних категорій* (“нестача”, “метаболізм”, “сигнал” та ін.), вказує на явища, які можуть вивчатися об’єктивними методами, “зовні”, на кшталт фізичних об’єктів, а тому інтерпретація накопичуваних фактів тут здійснюється на засновках мислесхем природної причинності; другий рядок – протопсихологічні категорії, які відображають доступні розуму сутності неозорого ноуменального, непроявленого світу, котрий протистоїть світу проявленому, феноменальному, де відповідні об’єкти (потреба, рефлекс, ефективність, предметність тощо) не дані спостерігачеві безпосередньо – ні візуально чи емпірично, ані у вигляді показників або параметрів, себто характеристик, які реально наявні й можуть бути так чи інакше виміряні; третій рядок – *базові психологічні категорії* – фіксують ті психічні явища-феномени, які більшою чи меншою мірою доступні інтроспекції (“Я”, мотив, діяльність, образ, переживання, ситуація); четвертий рядок – *метапсихологічні категорії*, які являють собою плеяду ідей (особистість, цінність, діяльність, свідомість, почуття, спілкування, персоносфера), кожна з яких становить єдність думки і думаного, що центрується на інтенційованому до самоздійснення судженні; п’ятий рядок – *соціоцентричні або екстрапсихологічні категорії*, що мають парадоксальний статус, адже будь-який крок пізнання тут немов би відштовхує від себе пізнаваний зміст і, більше того, об’єкт дослідження перебуває у конкурентному відношенні із самим дослідником, постійно виявляючи свою незвідність до чогонебудь, що могло бути відоме завчасно.

Очевидно, що А.В. і В.А. Петровським та М.Г. Ярошевському вдалося віднайти в цілому оригінальний методологічний ключ-спосіб до побудови категорійної моделі “теорії теорій”,

що посідає місце четвертого сегмента в конструюванні предметного поля теоретичної психології, де науковець, займаючи метатеоретичну позицію і виконуючи суб'єктну місію саморефлексії цієї науки, домагається підсумкової інтеграції і наступного епістемологічного синтезу новоздобутого трьома каналами (як уже зазначалося через закономірності і засоби психологічного пізнання, основні проблеми психології, методологічні принципи і підходи психологічного пояснення) раціогуманітарного знання. Вони аргументовано переконують, що “не клітинка, навіть у своєму вертикальному розвитку, а динамічна система категорій здатна охопити й відобразити у собі психічний світ людини...” [16, с. 34]. У цьому розрізі методологування слушно говорити про **категорійний підхід** до побудови теорії теорій у психології, точніше, до створення теоретичної психології.

І все ж аналізована категорійна модель, на наш погляд, є історично проміжною, хоча й теоретично першопочатковою у створенні категорійної системи психології. Вона викликає низку запитань: якщо до таблиці входять соціометричні категорії, то чому, скажімо, відсутні *теолого-* і *філософсько центровані* та їх відповідні плеяди (за горизонталлю)? Чому серед поіменованих кластерів (вертикаль таблиці) наявні субстанційність, подієвість, дійсність, але відсутня *вітальність*? Чому в кластері “субстанційність” не знайшли відображення такі важливі образи суб'єктивної реальності людини, як *суб'єкт, індивідуальність, універсум*? А головне, чому серед різноплеядно-кластерного мережива категорій відсутні добре відомі з історії і загальної психології категорійні поняття “інстинкт”, “потяг”, “здібності”, “установка”, “адаптація”, “темперамент”, “характер”, “поведінка”, “творчість”, “інтенція”, “самосвідомість”, “духовність”, “мрія”, “думка”, “любов”, “воля”, “рефлексія”, “вчинок”. Вочевидь категорійна система психології та методологічні принципи її побудови сьогодні вимагають рішучого перегляду.

Крок четвертий — *післядіяльний*, пронизаний як рефлексивними актами щодо здійсненого в напрямку повнозмістового визначення предметного поля теоретичної психології, так і напруженою авторською саморефлексією того, чи вдалося сповнити **вчинок метатеоретизування** як такий, що приніс не лише відчутний науковий доробок, а й інтелектуальне задоволення та духовну насолоду внутрішньої самореалізації. Стосовно обох результативних вимірів авторського вчинення

немає сумніву: у *першому* – це всього-на-всього вихід із густого лісу проблем на стежку, що має привести до широкої дороги поступу в напрямку від початкової мети – створення теоретичної психології у взаємодоповненні її чотирьох учинково-канонічних визначень, а саме як: а) відносно нового інтеграційно-синтетичного напрямку розвитку психології як соціогуманітарної науки; б) методологічного проекту переходу сучасної психології до міжпарадигмальних досліджень, синтетичних методологем і саморефлексивних пізнавальних стратегій та інноваційних психологічних практик; в) сфери професійного методологування і компетентного метатеоретизування, що розробляє форми, методи, засоби та інструменти здійснення повноцінних мислєдіяльності і мислєвчинення в академічній, прикладній і практико зорієнтованій психології; г) системи метатеоретичних знань відносно закономірностей і вчинкових канонів психологічного пізнання, основних проблем, пояснювальних принципів, методологічних підходів і категорійного ладу психології, у *другому аспекті* здійсненого нами акту мислєвчинення, майже як завжди після ситуаційно тривалих інтелектуальних зусиль і вольових актуалізацій, переживаємо амбівалентні почуття як солодко-гірку суміш осягнутого і непізнаного, мізерного позитиву і розлогого невдоволення, фрагментарного самозаспокоєння і всеохватного натхненного вмотивування. Тому сподіваємося, що найцікавіші знахідки у загубленому світі теоретичної психології попереду.

ВИСНОВКИ

1. Аргументоване й чітке визначення предмету будь-якої новопосталої наукової дисципліни можливе лише внаслідок комплексного здійснення ґрунтовної методологічної роботи, у процесі якої й уможливується підсумкова (вторинна і навіть третинна) рефлексія усіх дійсних здобутків теоретичної думки у сфері психології (передусім як людинознавчої науки), виявлення оптимального мінімуму епістемних форм-упорядкованостей під час особистісного і групового розгортання циклічно довершених саморефлексивних процедур синтезу, зняття, конфігурування і реінтерпретації різнорациональних знань. Тому *метою цього методологічного дослідження* було домогтися не тільки смислово прозорого розрізнення предметних полів загальної і теоретичної гілок сучасної психології на тлі квінтетного

набору базових теоретичних дисциплін (історії всесвітньої психології, психологічних теорій окремих психічних феноменів, канонічної психології), а ще й обґрунтування останньої як післядіяльного інтелектуального підсумку й водночас старту якісно іншого горизонту абстрактних розмірковувань і мисленнєвих ідеалізацій – *метатеоретизування* у його різних формах оприявлення (аналітичних, розуміннєвих, розмірковувальних, свідомісних, саморефлексувальних). А це означає, що предметні рамки теоретичної психології утворюють *самоусвідомлювальні аналіз, визначення, реконструювання і добування-творення раціоналізованого психологічного знання*, організованого у вигляді теорій, теоретичних гіпотез, моделей чи/і концепцій, парадигм чи дослідницьких програм, теоретичних систем або наукових напрямів, які власне й підлягають *метаупредметненню* через саморефлексивні канали психологічного пізнання. У такий спосіб зазначений дисциплінарний дискурс розвитку психологічної науки детально вивчає реальні напрацювання її достойників і шкіл (засновки, концепти, моделі, закономірності, постулати, категорійний лад тощо), встановлює сутнісні кордони їх узмістовлень і межі істинності та хибності, аргументує доцільність чи невивірваність уведених нових визначень та інтерпретацій (понять, неологізмів, аргументацій, фактів) й доводить адекватність чи нагальність створення нових методів, способів і засобів оптимізації певної *епістемної картини* так чи інакше раціонального витлумаченого фрагмента психічної реальності чи окремих феноменів людського життя.

2. Предметне зосередження теоретичної психології як інтегральної академічної дисципліни на культурних здобутках і передових епістемних напрацюваннях психологічної науки уможливується лише за умови здійснення таких *логіко-методологічних процедур і воднораз мисленнєвих технік, як зняття-реконструктивізація та конфігурування*, що, домагаючись синтезу різних знань про об'єкт і зведення їх у єдине метасистемне ціле, дають змогу *уцілювати та мінімізувати* самовідрефлексований теоретичний зміст, який отримує всі шанси досягнути *епістемного оптимуму*, коли найвища абстрагованість та узагальненість важливих для науки і культури знань оформляється в найменшому за обсягом, але найбагатшому за змісловим наповненням, науковому тексті, причому здебільшого у різних системах керування інформації (семіотич-

ній, графічній, символічній, ілюстративній). *Суть процедури зняття* полягає в одночасному знищенні і збереженні всього змістового матеріалу, що напрацьований у форматі так чи інакше предметно центрованих теорій, і в наступній його реорганізації у вигляді конкретного набору полівідрефлексованих теоретизмів (ідей, гіпотез, концептів, понять та ін.) за сутнісним критерієм відбору і на метарівні психологічного пізнання. *Мислевчинковий потенціал процедури конфігурування* центрується на вторинній інтеграції різнопредметних знань, коли має місце полірефлексивний синтез (за чітко встановленими принципами і правилами) різних теоретичних уявлень про один і той же об'єкт дослідження, що передбачає побудову особливого класу ідеальних моделей – *моделей-конфігураторів*. Тому в цьому разі є можливість, мисленнєво спроектувавши зображення надскладної структури об'єкта на декілька логічно пов'язаних між собою екранів, синтезувати як епістемну цілісність різні теоретичні картини, обходячи сам реальний чи феноменально уявлений об'єкт.

3. Критичний аналіз існуючих *методологічних концепцій визначення предмета теоретичної психології* виявив як їх переваги, так і недоліки. У найпотужнішій версії А.В. Петровського і М. Г. Ярошевського (2001) здобуток є два засадничих нововведення: по-перше, ними чітко визначені сутнісні межі предметного поля цієї інтегральної дисципліни, що параметрично пов'язані із саморефлексією психологічної науки й відтак із метатеоретизуванням і його логічними процедурами – аналізом, зняттям, конфігуруванням і реконструкцією наявного психологічного знання; по-друге, аргументовано встановлені нові сегменти названого поля, а саме категорійний лад, пояснювальні принципи, ключові проблеми і психологічне пізнання як особливий вид діяльності. Водночас вадами зазначеної концепції є: а) суто класичне розуміння теорії як базової форми побудови раціонального знання у статичній її змісту, структури, функцій та інших параметрів, тоді як насправді теорія в невинно змінному лоні некласичної й особливо постнекласичної раціональності – це дифузно-плинна форма філософського і наукового пізнання й одночасно засаднича методологія добування метасистемного та кількразово відрефлексованого знання, що має циклічно-вчинкову розвиткову самоорганізацію; б) певна еkleктика і явна нелогічність у ви-

тлумаченні як подієвої архітекtonіки розгортання метатеоретичної діяльності в соціогуманітаристиці, так і в підборі складників досліджуваного предметного поля. До явних упущень інших запропонованих версій упредметнення теоретичної психології треба віднести описовий стиль викладу наукового матеріалу, що властивий теоретичному, а не метатеоретичному дискурсу; зведення засобів та інструментів (принципи, поняття, підходи, закони, теорії тощо) психологічного пізнання, де дослідник є одночасно теоретиком і практиком, суб'єктом та об'єктом, до методології і методів психологічного дослідження; нерозуміння докорінної відмінності, що наявна між методологічними орієнтирами рефлексивного вивчення психічних феноменів і методологічними стратегіями саморефлексії психологічного пізнання як миследіяльності метатеоретичного рівня екзистенціювання; безпідставного перенесення окремих розділів і тем із загальної психології до змістового формату теоретичної та ін.

4. Перший крок рефлексивного методологування, що здійснений на предмет цілісного парадигмального бачення предмета теоретичної психології, зважаючи на відсутність на сьогодні у сфері психологічного пізнання адекватних складності досліджуваних об'єктів мультифункціональних засобів саморефлексії і метатеоретизування, був пов'язаний із вибором прийнятного для цих цілей методологічного інструментарію – *циклічно-вчинкового підходу*. Відштовхуючись від фундаменталій учинкового підходу В.А. Роменця, він містить збалансовану нормативну єдність чотирьох принципів, шести закономірностей і низку похідних принципів та вимог й упродовж останніх п'ятнадцяти років виявив свою виняткову евристичність у пізнанні найскладніших психосоціальних систем і процесів. Його квінтесенцію становить оргдіяльнісна схема-модель чотириетапного перебігу вчинку в його циклічно-канонічній повноті як постійно змінній структурно-функціональній подієвості в діалектичній наступності ситуаційного, мотиваційного, діяльного і післядіяльного складників учинення. За умов компетентного зреалізування цього підходу вдається еталонно актуалізувати акти пізнання-конструювання на кількох площинах миследіяльності: здійснення конкретної дослідницької практики групи чи колективу науковців, пульсуюче змінного свідомісного інтенціювання, під час зіткнення різних поглядів і позицій у полі артикульованих кожним дослідником думок і розмірковувань й у

процесі фіксації та оформлення на папері продуктів чистого мислення. В останньому випадку це означає, що завжди є можливість відобразити індивідуальні чи командні інтелектуальні здобутки в невербальній формі, передусім у вигляді мислесхем, унаочнених теоретичних чи методологічних моделей, деталізованих таблиць та ін.

5. Другий крок методологування полягав у визначенні авторського погляду на предметні інваріанти базових теоретичних дисциплін психологічної науки та в обґрунтуванні як особливого положення канонічної психології, яка діалектично поєднує і змістовно знімає базові, символізуючи універсальне філософсько-психологічне знання, так і винятково важливого місця серед них теоретичної психології. Остання спирається на розлогі семантичні ландшафти історії всесвітньої психології, загальної психології, мережива теорій окремих психічних феноменів, канонічної психології як на той матеріал, із якого засобами саморефлексії прониклого методологічного мислення вибудовує новоявлені метатеоретичні організованості й у сукупному вимірі-знятті – увесь свій світ як інтегральної академічної дисципліни і культурно важливої царини людинознавства. Іншими словами, теоретична психологія охоплює ці базові змістові матеріки у реконструйованому сутнісному вигляді й синтезує та універсалізує їх штучну епістемну надбудову – *методологічні знання* про психологічне пізнання, ключові проблеми, пояснювальні принципи і категорійний лад психології. Відтак вона знівельовує раціогуманітарні знання про психічні процеси, стани, властивості і тенденції й одночасно зберігає їх у сутнісному, ущільнено синтетичному трансформованні на метарівні самоздійснення методологічно зрілої (полірефлексивної) діяльності теоретичної думки.

6. Канонічна психологія – одне із вершинних культурних досягнень-здобутків натхненного людського духу, котрий отримав реальне уособлення на підсумковому етапі творчого шляху видатного українського психолога-мислителя **Володимира Роменця**. Як науково-філософський проект перебудови усієї системи психологічного думання, що покликаний здійснити сталий культурно-гуманістичний, світоглядний перехід від ХХ до ХХІ століття, вона становить продукт усіх раніше висловлених та обґрунтованих цим достойником української нації ідей, концептів, постулатів, підходів, методологом і є логічним завершенням його винятково оригінальних пошуків. *Об'єктом*

канонічної психології є людина, для якої основоположним способом буття є вчинок і вчинення: перший уможливує достеменне пізнання і перетворення нею світу і самої себе, дає змогу максимально розвивати свої сутнісні сили (здібності) та реалізувати своє високе призначення як свідомої одухотвореної особи, друге характеризує повноту її активної присутності у світі і цього останнього у психічному засвіті як повновагомого суб'єкта життєдіяльності й одночасно як натхненної непересічної особистості, котра здатна піднятися до взірцевих, канонічних вершин самопізнання і самостворення.

7. Відносно предмета канонічної психології В. А. Роменець і П. А. М'ясоїд неодноразово вказувати (звісно, в дещо відмінних формулюваннях), що таким предметом є або життя, взяте у процесі розвитку як реальне вмістилище всіх психічних процесів – від найпростіших до найскладніших (стани, переживання, особистісний смисл, самосвідомість тощо); або “людина, котра йде історичним шляхом самопізнання й переображення”, нарощуючи розгортання “вчинкових спіралей” і піднімаючись “сходінками буття”; або взірцеві (канонічні) явища у їх подієвій мозаїці та наповненій сенсом людського існування буттєвій повноті й достатній феноменальній вираженості, що охоплюють індивідуальний, соціальний, історичний формати активності і внутрішній план самоактивності особи, які оприявнюються у таких базових формах-здатностях присутності її у світі, як поведінка (ситуаційна домінанта людської екзистенції), спілкування (переважання мотиваційних джерел і тенденцій), діяльність (вактуальнення дієво-перетворювального впливу особи на світ, який відтепер ознаменований учинковим способом її буття), вчинок (післядіяльне, інструментально дореалізоване й подієво довершуване розкриття особою світу як способу власної буттєвої присутності, набуття цим світом визначеностей, ситуаційна зміна життєвих умов й одночасно самовиявлення її психічного, передусім особистісного, засвіту). У цьому проблемному контексті творчого діалогу учнів, наступників і конструктивно налаштованих прибічників з академіком В. А. Роменцем очевидно, що є підстави говорити про багатосегментне й складно рубриковане предметне поле канонічної психології, що потребує мислерефлексивного опрацювання як новозастосованої українським любомудром методологічної оптики філософсько-психологічного дослідження, так

і логічно аргументованого розмежування відповідних сегментів чи інваріантів упредметнення зазначеної версії утвердження постнекласичного психологічного дискурсу.

8. Канонічна психологія – це також ще й відмінна від усіх існуючих у психологічній науці дослідницько-світоглядна стратегія пізнання джерел, сутності і безкрайої феноменології людського способу екзистенційно повного життя в реальному світі з орієнтирами на суб'єктність і вчинково-подієву продуктивність змісту буття. Заперечуючи неканонічні системи психології (у тому числі психоаналіз і гуманістичну течію), загальною вадою яких є намагання звести надскладне психічне і все багатство його феноменальних проявів до нижчого, простого, елементарного, В. А. Роменець обстоює й утілює у власній пізнавальній творчості альтернативну методологічну позицію – вивчає психічні явища у їх якомога більш довершеній цілісності, у канонічних формах, буттєвій повноті, феноменальній викінченості й у неподільному зв'язку і збалансуванні з іншими психологічними канонами. Воднораз сьогодні існує нагальна потреба не тільки деталізувати і конкретизувати концепти, принципи і постулати канонічної психології, а й надати їй чіткої дисциплінарної побудови, що уможливило б включення цього змістовно збагаченого академічного курсу до навчальних планів другого (магістерського) освітнього рівня підготовки професійних психологів.

9. Для збагаченого відновлення епістемної сфери канонічної психології потрібно зреалізувати щонайменше чотири методологічних настановлення: а) миследіяльно розробляти її як новітній інтеграційний напрям розвитку людинознавства й наук про свідомість, як комплексу дослідницьку програму культурно-гуманістичного спрямування й одночасно як надважливий сегмент чи вектор становлення сучасної теоретичної психології, предметне поле якої також пов'язане із самопізнанням і саморефлексією принципів і закономірностей психологічного пізнання, базових проблем, основоположень і підходів, системи понять і категорійного ладу психологічної науки; б) мислекомунікаційно освоювати основні умови зреалізування як методологічної процедури типологізації, так і найважливіших характеристик типологічного методу, стосовно багатосегментного предметного поля канонічної психології, виділивши окремі таксони, тобто групи певним чином пов'язаних категорій, і побудувавши у підсумку прове-

деного вчинково-типологічного дослідження її категорійну матрицю; в) мислевчинково опрацьовувати авторський *циклічно-вчинковий підхід* як адекватний багатомодульний інструмент рефлексивного методологування, що уможлиблює на засадах поєднання переваг учинкового і типологічного підходів виокремлення четвертинного оптимуму головних сегментів упредметнення канонічної психології із перспективою отримання метасистемної єдності знань психософійних, проблемно-дискурсивних, особистісних (явних і неявних), категорійних; г) зважаючи на реконструйовану нами логічну структуру психологічного канону, що під завісу ХХ століття запропонована В.А. Роменцем, мислерефлексивно висвітлювати рух-поступ кожного психодуховного феномену до канону як оприявленої у взаємодії людини і світу живої, екзистенційно вичерпної та особистісно зреалізованої, досконалості й відтак здійснювати поступове структурно-змістове наповнення канонічної психології як теоретичної метасистеми.

10. Запропонована нами *методологічна схема* відновлення предметного поля канонічної психології охоплює чотири головних сегменти, у яких знаходить відображення вчинково-канічна структурна логіка поступального розвитку і систематизації фундаментальних психологічних знань. Так, *ситуаційний сегмент упредметнення* презентує вказану версію психології як постнекласичну, а саме як філософсько-психологічний напрям розвитку сучасного людинознавства, що вивчає сенс, зміст і спосіб людського життя у його взірцево подієвих, канонічно-вчинкових формах, збагачуючись **психософією** як методологією пізнання джерел і сутності людського буття; *мотиваційний* – становить проблемно-дискурсивний за формою мислєдіяльного напруження і науково-світоглядний за інтенційним горизонтом свідомісних ідеалізацій етап або “перехід від ХХ до ХХІ століття у психологічному думанні” (В. А. Роменець), що ознаменований якісно іншою за складністю завдань і за гносеологічною спроможністю психології – тієї, що “здолала однобічність попередніх психологій і вказала на *синтез індивідуального і всезагального*, неповторного та універсального у буттєвій мозаїці людського повсякдення;” *діяльний* – являє собою відкрити для значеннево-сміслових конотацій і полісемантичних визначень систему фундаментальних раціогуманітарних знань, які здобуті В. А. Роменцем на різному культурно-історичному матеріалі й об’єктивовані ним як

відрефлексоване психологічне метазнання стосовно генези, закономірностей і вчинкових канонів людського життя у його буттєвій невичерпності, феноменальній повноті, свідомісній функціональній здатності і довершеній особистісній подієвості; *післядіяльний* – ковітально втілений як самобутня наукова школа В.А. Роменця (П.А. М’ясоїд, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.), дослідницька програма якої становить *одну із головних течій розвитку постнекласично зорієнтованої теоретичної психології* з її інтелектуальними засобами метатеоретичного аналізу, вчинкового принципу, канонічного підходу, категорійного ладу, ґрунтовної саморефлексії та у центруванні на повноцінності циклу виникнення, розгортання і вищого усистемнення вчинкового осередку теоретичного канону психології, що виходить за свої дисциплінарні межі і повертається в індивідуальних, групових та колективних актах рефлексування до самої себе.

11. У теоретичній системі В.А. Роменця обґрунтований чотирипостасний структурно-функціональний цикл будь-якого логічно зрілого *психологічного канону* як важливого методологічного інструменту метатеоретизування: спочатку осмислюється загальне як емпірична зустріч дослідника зі світом і лише як його суб’єктний дотик до дійсності, у якій канон ніби блукає і “шукає себе спочатку в іншому”, потім знаходиться індивідуальне, особливе у формі справжнього виділення себе зі світу на тлі світіння всезагального в осередді усвідомлення своєї неповторності та імовірних знахідок оригінального, де канон урешті-решт долає не стійке і часто випадкове індивідуальне, далі відкривається всезагальне, але вже як субстанційна атрибуція, тобто як вищий рівень утвердження канону, що набуває найглибшого сенсу в людині через досягнення нею оригінального, й насамкінець зреалізовується вседосконале відтворення всезагального в одиничному: особа свідомісно – подумки чи уявно – піднімається над взірцевим образом, щоб відчутти безконечність і пережити у самій чуттєвості екзистенцію захоплення. Так постає канонічна психологія, що в кожному психологічному феномені віднаходить тенденцію поступу до канону як найдосконалішого образу і що через канонічне упредметнення становить магістральний напрям розвитку теоретичної психології, де світоглядним орієнтиром-засобом є *психософія вчинку* як “методологія пізнання джерел і сутності людського буття”, як “достеменна психологія і філософія буттєвої мудрості”.

12. Теоретична психологія – реінтегрована система різнорациональних психологічних знань метатеоретичного статусу-рівня їх самоорганізації та розиткового функціонування, що здобута методами, засобами та інструментами багатовекторної саморефлексії найвагоміших теоретичних досягнень наукової психології упродовж усієї історії її становлення, що диференціюється на чотири головні, взаємозалежні у циклічно-вчинковій довершеності, сегменти або виміри упередження, які водночас становлять першочергові завдання й засадничі напрямки її розвитку як: а) синтетичної академічної дисципліни, б) суспільно значущої царини людознавства, в) культурно важливої галузі гуманітарної епістемології, г) самобутньої сфери мислєдїяльності і професійного методологування. Власне мовиться про логіко-канонічну наступність таких сегментів предметного поля теоретичної психології: 1) про осмислення принципів, закономірностей, процедур і засобів та про інтелектуальне практикування психологічного пізнання як фахово компетентних мислення, комунікування, діяльності; 2) про виявлення, методологічне обґрунтування і схарактеризування ключових – усталених і новопосталих – проблем психології, що з’ясовують її культурно-історичний поступ як життєствердної людознавчої науки; 3) про аргументування і розробку найбільш коректних та евристичних пояснювальних принципів і методологічних підходів у сфері метатеоретично здійснюваного психологічного пізнання; 4) про створення категорійного ладу сучасної психології на засадах можливостей, обмежень і перспектив на майбутнє класичного, некласичного й постнекласичного типів наукової раціональності. Отож цей фундаментальний напрям розвитку психологічної науки мислєвчинково досліджує і свідомісно й ковітально практикує не лише знання про знання, тобто не тільки породжує ущільнено синтетичне, структурно і функціонально цілісне психологічне метазнання, а й відкриває та освоює найскладніші і найефективніші форми, методи, засоби та інструменти метатеоретизування і полїрефлексивного методологування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Академік В.А. Роменець: творчість і праці: зб. ст. / упоряд. П.А. М’ясоїд; відп. ред. Л.О. Шатирко. Київ: Либідь, 2016. 272 с.
2. Балин В.Д. Введение в теоретическую психологию: монография. Санкт-Петербург: Изд-во С-Петербурга. гос. ун-та, 2012. 201 с.
3. Вітакультурна методологія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 980 с.
4. Георгій Петрович Щедровицький / под. ред. П.Г. Щедровицького, В.Л. Даниловой. Москва: РОССПЕН, 2010. 600 с.
5. Гусельцева М. С. Методологічна оптика як інструмент пізнання. *Психологія і суспільство*. 2017. №4. С. 39-55. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2017.04.039>
6. Гусельцева М.С. Эволюция психологического знания в смене типов рациональности (историко-методологическое исследование): монография. Москва: Акрополь, 2013. 367 с.
7. Зинченко В.П. Теоретический мир психологии. *Вопросы психологии*. 2003. №5. С.3-17.
8. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості: монографія. 2-е вид., переробл., доповн. Івано-Франківськ: ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, 2015. 720 с.
9. Карпенко З.С. Аксиопсихологія особистості: монографія. Київ: ТОВ “Міжнародна фінансова агенція”, 1998. 216 с.
10. Карпенко З.С. Предмет і метод аксіопсихології особистості. *Психологія і суспільство*. 2008. №1. С. 36-62.
11. Крисоватий А.І. Наукова школа – це не лише нові теорії і факти, а й більш ефективні методологічні підходи. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 3-5.
12. Методологія і психологія гуманітарного пізнання: колективна монографія. До 25-річчя наукової школи професора А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. 998 с.
13. М’ясоїд П.А. Курс загальної психології: підручник: у 2 т. Київ: Алєтра, 2011. Т1. 496 с.; 2013. Т2. 758 с.
14. М’ясоїд П.А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ: Либідь, 2016. 560 с.
15. Основи психології: підручник / за заг. ред. О.В. Киричука, В.А. Роменця. Вид. 6-те, стереотип. Київ: Либідь, 2006. 632 с.
16. Петровський А.В. Ярошевський М.Г. Теоретическая психология: уч. пос. Москва: Изд. центр “Академия”, 2001. 496 с.
17. Психологія вчинку: шляхами творчості В.А. Роменця: зб. ст./ упоряд. П.А. М’ясоїд; відп. ред. А.В. Фурман. Київ: Либідь, 2012. 296 с.
18. Роменець В.А. Історія психології ХІХ – початку ХХ століття: навч. посіб. Київ: Либідь, 2007. 832 с.
19. Роменець В.А., Маноха П.І. Історія психології ХХ століття: навч. посіб. 3-є вид. Київ: Либідь, 2017. 1056 с.
20. Роменець В.А. Постановня канонічної психології. Основи психології: підручник / заг. ред. О.В. Киричук, А.В. Роменця Київ: Либідь, 1995. С. 605-621.
21. Роменець В.А. Предмет і принципи історико-психологічного дослідження. *Психологія і суспільство*. 2013. №2. С. 6-27.
22. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 712 с.
23. Ткаченко О.М. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології. *Психологія і суспільство*.

2009. № 1. С. 45-133.

24. Фурман А. А. Психологія смислотворчого розвитку особистості: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 508 с.

25. Фурман А. В. Вступ до теорії освітньої діяльності: курс лекцій. Вид. 2-е. Тернопіль, 2014. 84 с.

26. Фурман А. В. Генеза науки як глобальна дослідницька програма: циклічно-вчинкова перспектива. *Психологія і суспільство*. 2013. №4. С.18-36.

27. Фурман А. В., Гірняк А. Н., Гірняк Г. С. Психодидактика проектування навчально-книжкових комплексів для студентів ВНЗ: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. 328 с.

28. Фурман А. В., Гірняк А. Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2009. 312 с.

29. Фурман А. В. Ідея і зміст професійного методологування: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2016. 378 с.

30. Фурман А. В. Метатеоретична мозаїка життя свідомості. *Психологія і суспільство*. 2018. №3-4. С. 13-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.013>

31. Фурман А. В. Метатеоретичні концепти пізнання свідомості. *Психологія особистості*. 2018. №1(9). С. 5-11. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.5-11>

32. Фурман А. В. Метатеоретична реконструкція предметного поля канонічної психології. *Психологія особистості*. 2019. №1(10). С. 5-17. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-17>

33. Фурман А. В. Методологічна схема відновлення предметного поля канонічної психології. *Вітакультурний млин*. 2019. Модуль 21. С. 4-27.

34. Фурман А. В. Методологічна оптика циклічно-вчинкової організації теорії як системи організації раціонального знання. *Вітакультурний млин*. 2017. Модуль 19. С. 4-15.

35. Фурман А. В. Методологія парадигмальних досліджень у соціальній психології: монографія. Київ: Інститут соц. і політ. психології НАПН України; Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 100 с.

36. Фурман А. В. Методологія як сфера науки, мислєдїяльності, методологування. Методологія і психологія гуманітарного пізнання. До 25-річчя наукової школи професора А. В. Фурмана: колективна монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2019. С. 6-235.

37. Фурман А. В. Парадигма як предмет методологічної рефлексії. *Психологія і суспільство*. 2013. №3. 72-85.

38. Фурман А. В. Система інноваційної освітньої діяльності модульно-розвивальної школи та її комплексна експертиза. *Психологія і суспільство*. 2005. №2. С. 29-75.

39. Фурман А. В., Шандрук С. К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 272 с.

40. Фурман А. В., Шандрук С. К. Соціема як евристичний концепт загальної соціологічної теорії. *Психологія і суспільство*. 2013. №1. С. 57-74.

41. Фурман А. В., Шандрук С. К. Сутність гри як учинення: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 120 с.

42. Фурман (Гуменюк) О. Є. Методологія пізнання освітнього вчинку в контексті інноваційно-психологічного клімату. *Психологія і суспільство*. 2012. №1. С. 47-81.

43. Фурман (Гуменюк) О. Є. Теорія і методологія інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього закладу: монографія. Ялта-Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 340 с.

44. Фурман О. Є. Психологічні параметри інноваційно-психологічного клімату загальноосвітнього навчального закладу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук: спец. 19.00.07 – “Педагогічна та вікова психологія”. Одеса, 2015. 37 с.

45. Фурман О. Є. Я-концепція як предмет багатоглибкого теоретизування. *Психологія і суспільство*. 2018. №1-2. С. 38-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.1.38>

46. Щедровицкий Г. П. Избранные труды / ред.-сост. А. А. Пископель, Л. П. Щедровицкий. Москва: Шк. культ. политики, 1995. 760 с.

47. Щедровицкий Г. П. Путеводитель по методологии Организации, Руководства и Управления: хрестоматия. Москва: Дело, 2003. 160 с.

48. Щедровицкий Г. П. Синтез знань: проблеми і методи. *Психологія і суспільство*. 2015. №2. С. 61-83.

49. Щедровицкий Г. П. Схема мислєдїяльності – системно-структурна будова, значення і зміст. *Психологія і суспільство*. 2005. №4. С. 29-39.

50. Hayek F. A. The Sensory Order and Other Writings the Foundations of Theoretical Psychology. University of Chicago Press, 2017. 432 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315734873>

51. Teo T. Outline of Theoretical Psychology (Critical Investigations). McMillan, 2018. 316 p.

REFERENCES

1. *Akademik V.A. Romenez: tvorchi i praci*: zb. st./ uporyad. P.A. Myasoyid; vidp. red.

L.O. Shatyрко. (2016). [*Akademik V.A. Romenez: tvorchi i praci*]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

2. Balin, V.D. (2012). *Vedenye v teoreticheskuyu psichologiyu: monografiya*. Sankt-Peterburh: Izd-vo S-Peterb. hos. yn-ta [in Russian].

3. *Vitakulturna metodolohiia: antolohiia. Do 25-rihchia naukovoї shkoly profesora A. V. Furmana (2019)*. Furman, A.V. & Furman, O. Y. & Shandruk, S. K. & Co [Viticalural methodology: an anthology. To the 25th anniversary of professor A. V. Furman's Scientific School]. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].

4. *Georgiy Petrovich Shchedrovitskiy*. (2010). Shchedrovitskiy, P. H. & Danylova, V. L. (Eds.). Moscow: ROSSPEN [in Russian].

5. Huseltseva, M. S. (2017). Metodolohichna optyka yak instrument piznannia [Methodological optics as a tool of cognition]. *Psikhohohiya i suspilstvo – Psychology and society*, 4, 39–55 [in Ukrainian].

6. Guselceva, M. S. (2013) *Evolyuciya psihologicheskogo znaniya v smene tipov racional'nosti (istoriko-metodologicheskoe issledovanie)*. Moskva : Akropol [in Russian].

7. Zynchenko, V.P. (2003). Teoreticheskiy myr psichologyy. *Voprosy psichologyy*, 5, 3-17 [in Russian].

8. Karpenko, Z.S. (2015). *Aksiologichna psichologiyi ya osobystosti: monografiya*. 2-e vyd., pererobl., dopovn. Ivano-Frankivsk: DVNZ “Prykarpatskiy nacionalnyj universytet imeni Vasylya Stefanyka” [in Ukrainian].

9. Karpenko, Z.S. (1998). *Aksiopsuchologiya osobystosti: monografiya*. Kyiv: TOV "Mizhnarodna finansova agenciya" [in Ukrainian].
10. Karpenko, Z.S. (2008). Predmet i metod aksiopsuchologii osobystosti. *Psychologiya i suspilstvo*, 1, 36-62 [in Ukrainian].
11. Krysovatyj, A.I. (2019). Naukova shkola – ce ne lyshe novi teorii i fakty, a j bilsh efektyvni metodologichni pidhody. *Metodologiya i psyhologiya gumanitarnogo piznannya. Do 25-richchya naukovoyi shkoly profesora A.V. Furmana: kolektyvna monografiya*. Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
12. *Metodologiya i psyhologiya gumanitarnogo piznannya: kol. monografiya. Do 25-richchya naukovoyi shkoly profesora A.V. Furmana* (2019). Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
13. Miasoid, P.A. (2011, 2013). *Kurs zagalnoyi psychologii: pidruchnyk: v 2 t.* Kyiv: Aletra, T1, T2 [in Ukrainian].
14. Miasoid, P.A. (2016). *Psychologichne piznannia: istoriia, lohika, psycholohiia*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
15. *Osnovy psykholohii: pidruch. / za zah. red. O.V. Kyrychuka, V.A. Romencia.* (2006). Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
16. Petrovskiy, A.V. Yaroshevskiy, M.G (2001) *Teoretycheskaa psychologiya: [Theoretical psychology]*. Moscow: Izd. centr "Akademiya" [in Russian].
17. *Psychologia vchynku: shlyaxamy tvorchosti* V.A. Romencya: zb. st./uporyad. P.A. Miasoid; vidp. ryad. A.V. Furman (2012). Kyiv: Lybid, [in Ukrainian].
18. Romenez, V.A. (2007). *Istoriya psychologii XIX – pochatku XX stolittya: navch. posib.* Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
19. Romenez, V.A., Manoxa, P.I (2017). *Istoriya psychologii XX stolitta: navch. posib.* 3-ye vyd. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
20. Romenez, V.A. (1995). *Postannya kanonichnoyi psychologii. Osny psychologii: pidruchnyk / zag. red. Kyrychuk, O.V., Romenez V.A.* Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
21. Romenez, V.A. (2013). Predmet i pryncypy istoryko-psychologichnogo doslidzhennya. *Psychologiya i suspilstvo*, 2, 6-27 [in Ukrainian].
22. Rubynshtejn, S.L. (2000). *Osnovy obshhej psyhology.* Sankt-Peterburg: Pyter [in Russian].
23. Tkachenko, O.M. (2017). Pryncypy, kategori i metodologichni problemy psyhologiyi. *Psychologiya i suspilstvo*, 1, 45-133 [in Ukrainian].
24. Furman, A. A. (2017). *Psychologia smyslozhyt-tyevogo rozvytku osobystosti: monografiya.* Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
25. Furman, A. V. (2014). *Vstup do teoriiy osvithnoyi diyalnosti: kurs lekcij.* Ternopil [in Ukrainian].
26. Furman, A.V. (2013). Geneza nauky yak globalna doslidnyczka problema: cyklichno-vchynkova perspektyva. *Psychologiya i suspilstvo*, 4, 18-36. [in Ukrainian].
27. Furman, A.V., Girnyak A.N., Girnyak G.S. (2012). *Psychodydaktyka proektuvannya navchalno-knyzhkovyx kompleksiv dlya studentiv VNZ: monografiya.* Ternopil: TNEU, 328 [in Ukrainian].
28. Furman, A.V., Girnyak A.N. (2009). *Psychodydaktychna ekspertyza modulno-rozvyvalnyx pidruchnykiv: monografiya.* Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
29. Furman, A.V. (2016). *Ideya i zmist profesijnogo metodologuvannya: monografiya.* Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
30. Furman, A.V. (2018). Metateoretychna mozayika zhyttya svidomosti. *Psychologia i suspilstvo*, 3-4, 13-50. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.03.013> [in Ukrainian].
31. Furman, A.V. (2018). Metateoretychni koncepty piznannya svidomosti. *Psychologia osobystosti*, 1(9), 5-11. DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.9.1.5-11> [in Ukrainian].
32. Furman, A.V. (2019). Metateoretychna rekonstrukciya predmetnogo polya kanonichnoyi psychologii. *Psychologia osobystosti*, 1(10), 5-17 DOI: <https://doi.org/10.15330/ps.10.1.5-17> [in Ukrainian].
33. Furman, A.V. (2019). Metodologichna schema vidnovlennya predmetnogo polya kanonichnoyi psychologii. *Vitakulturnyj mlyn.* Modul 21, 4-27 [in Ukrainian].
34. Furman, A.V. (2017). Metodologichna optyka cyklichno-vchynkovoyi organizacii teorii yak systemy organizacii racionalnogo znannya. *Vitakulturnyj mlyn.* Modul 19, 4-15 [in Ukrainian].
35. Furman, A.V. (2013). *Metodologiya paradygmalnyx doslidzhen v socialnij psychologii: monografiya.* Kyiv: Instut soc. i polit. psychologii NAPN Ukrain; Ternopil: TNEU, 100 [in Ukrainian].
36. Furman, A.V. (2019). Metodologiya yak sfera nauky, myslediyalnosti, metodologuvannya. *Metodologiya i psyhologiya gumanitarnogo piznannya. Do 25-richchya naukovoyi shkoly profesora A.V. Furmana: kolektyvna monografiya.* Ternopil: TNEU, 6-235 [in Ukrainian].
37. Furman, A. V. (2013). Paradygma yak predmet metodologichnoi refleksii. *Psychologia i suspilstvo*, 3, 72-85 [in Ukrainian].
38. Furman, A. V. (2005). Systema innovacijnoyi osvithnoyi diyalnosti modulno-rozvyvalnoyi shkoly ta yiyi kompleksna ekspertyza. *Psychologiya i suspilstvo*, 2, 29-75 [in Ukrainian].
39. Furman, A.V., Shandruk, S.K. (2014). *Organizacijno-diyalnisni igry v vyshhij shkoli: monografiya.* Ternopil: TNEU [in Ukrainian].
40. Furman, A. V., Shandruk, S. K. (2013). Sociema yak evrystychnyj koncept zagalnoyi sociologichnoi teorii. *Psychologia i suspilstvo*, 1, 57-74 [in Ukrainian].
41. Furman, A. V., Shandruk, S. K. (2014). *Sutnist gry yak uchynennya: monografia.* Ternopil: TNEU, 120 [in Ukrainian].
42. Furman (Gumenyuk), O. I. (2012). Metodologiya piznannya osvithnogo vchynku v konteksti innovacijno-psychologichnogo klimatu. *Psychologia i suspilstvo*, 1, 47-81 [in Ukrainian].
43. Furman (Gumenyuk), O.I. (2008). *Teoriya i metodologiya innovacijno-psychologichnogo klimatu zagalnoosvithnogo zakladu: monografiya.* Yalta-Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky [in Ukrainian].
44. Furman, O.I. (2015). *Psychologichni parametry innovacijno-psychologichnogo klimatu zagalnoosvithnogo navchalnogo zakladu: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya doktora psychol. nauk: specz. 19.00.07 – "Pedagogichna ta vikova psychologia".* Odesa [in Ukrainian].
45. Furman, O.I. (2018). Ya-konceptciya yak predmet bagatoaspektynogo teoretyzuvannya. *Psychologia i suspilstvo*, 1-2, 38-67. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2018.1.38> [in Ukrainian].

46. Shhedroviczkiy, G.P. (1995). *Yzbrannue trydu* / red.-sost. A.A. Pyskoppel, L.P. Shhedroviczkiy. Moskva: Shk. kult. politiki [in Russian].

47. Shhedroviczkiy, G.P. (2003). *Putevodytel po metodologii Organizacii, Rukovodstva & Upravlinny: hrestomatia*. Moskva: Delo [in Russian].

48. Shhedroviczkiy, G.P. (2015). Syntez znan: problemy i metody. *Psychologia i suspilstvo*, 2, 61-83 [in Ukrainian].

49. Shhedroviczkiy, G.P. (2005). Shema myslediyalnosti – systemno-strukturna budova, znachennya i zmist. *Psychologiya i suspilstvo*, 4, 29-39 [in Ukrainian].

50. Hayek F. A. (2017). *The Sensory Order and Other Writings the Foundations of Theoretical Psychology*. Universiti of Chicago Press, [in English].

51. Teo T. (2018). *Outline of Theoretical Psychology (Critical Investigations)*. McMillan [in English].

АНОТАЦІЯ

Фурман Анатолій Васильович.

Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології.

У методологічному дослідженні аргументована авторська позиція розширеного витлумачення предметного поля теоретичної психології, що зреалізує принципи, закономірності і нормативи *циклічно-вчинкового підходу* та розглядає її як самотутню сферу рефлексивної мислєдіяльності метатеоретичного виміру інтелектуального опрацювання. У цьому епістемному контексті наведено докази істотних ознак-відмінностей в упредметненнях загальної і теоретичної психології, розкрито змістово-нормативні особливості зняття і конфігурування як логіко-методологічних процедур саморефлексії психологічної науки, виявлено як переваги й здобутки, так і прогріхи та вади методологічних концепцій визначення предмета теоретичної психології, обґрунтовано базові теоретичні дисципліни сучасної психології і вказано на особливе положення *канонічної психології* В.А. Роменця, яка діалектично поєднує базові, символізуючи універсальне філософсько-психологічне знання, а також на винятково важливе місце (у призначенні – саморефлексія, у методологічному позиціонуванні – метатеоретизування) серед них теоретичної психології. Зокрема окреслено чотири головних складники упредметнення канонічної психології: як філософсько-психологічний напрям розвитку сучасного людинознавства, як науково-світоглядний “перехід від ХХ до ХХІ століття у психологічному думанні”, як метасистема фундаментальних психологічних знань і як головна течія розвитку теоретичної психології інтелектуальними і семантичними засобами її саморефлексії. Саме канонічна психологія, зосереджуючись на вивченні та конструюванні взірцевих феноменів і подій людського життя, набуває культурної вагомості як своєрідна світоглядна постава чи метапозиція бачення та осягнення психічного, тому як надскладна метатеоретична

конструкція охоплює “всі визначні теорії, які виникли в історико-психологічному дискурсі”, надаючи їм справжнього, засвідченого вчинковою подієвістю, смислу пізнання, має *поліаспектний предмет*, що цілокупно входить у предметне поле теоретичної психології. Доведено, що ефективність метатеоретичної мислєдіяльності щонайперше залежить від фахово компетентного методологування й у його форматі – від досконалої вторинної рефлексії (тобто саморефлексії) ґрунтовних теоретичних напрацювань (напрями, системи та інші знаннєві організованості) сучасної психології. У результаті здійснення саме такої свідомісної роботи-діяльності обґрунтовано *чотири головних вектори розвитку і збагачення предмета теоретичної психології*: а) ситуаційний вимір характеризує професійне здійснення (за цілями, принципами, нормами, формами, змістовленнями тощо) психологічного пізнання як досконалої практики мислєвчинення; б) мотиваційний – висвітлює ключові й новоосмислені проблеми культурно-історичного розвитку психології (психофізична, психофізіологічна, психосоціальна і психогностична, з одного боку, й психоінформаційна, психокультурна, психосемантична та психодуховна – з іншого), в) дійовий вимір оприявнюють пояснювальні принципи, методологічні підходи і метапідходи, неklasичні й постнеklasичні пошукові стратегії належного виконання психологічних досліджень як теоретичного, так і емпіричного спрямування, г) післядійовий вимір – це вивчення і створення повноцінного категорійного ладу психологічної науки.

Ключові слова: *теоретична психологія, загальна психологія, предметне поле, циклічно-вчинковий підхід, методологема, рефлексивне методологування, світ теоретичної психології, логіко-методологічна процедура, модель-конфігуратор, методологічна концепція, методологічне знання, саморефлексія науки, метапозиціонування, метатеорія, канонічна психологія, канонізація теоретичних систем, психологічний канон, психософія вчинку, психологічне пізнання, фундаментальні проблеми психології, методологічні принципи, категорійний лад психології, вчинок метатеоретизування, М.Г. Ярошевський, В.А. Роменець, П.А. М'ясоїд.*

ANNOTATION

Anatoliy V. Furman.

Methodological substantiation of the theoretical psychology subject field.

The author's position of the extended interpretation of the theoretical psychology subject field is substantiated in the methodological research. It realizes the principles, regularities and norms of the cyclic-deed approach and views it as a distinctive sphere of the reflective thought activity of metatheoretical dimension of an intellectual working out. In this epistemic context, evidences of significant features-differences in the subject matter of

general and theoretical psychologies are presented. A substantive-normative features of removal and configuration as logical and methodological procedures of self-reflection of psychological science are revealed. Both advantages and achievements, and the sins and faults of methodological concepts of determining the subject of theoretical psychology are revealed. The basic theoretical disciplines of modern psychology are substantiated and the special position of canonical psychology of V. A. Romenets is indicated, which dialectically combines basic, symbolizing universal philosophical and psychological knowledge, as well as an extremely important place (in the destination - self-reflection, in methodologems positioning - metatheorizing) of theoretical psychology among them. In particular, the four main components of the object of canonical psychology are outlined: as a philosophical-psychological direction of the modern human studies development, as a scientific-ideological «transition from the XX to the XXI century in psychological thought», as a metasystem of fundamental psychological knowledge and as the main current of psychology development by intellectual and semantic means of its self-reflection. Focusing on the study and construction of exemplary phenomena and events of human life, it acquires a cultural weight as a kind of worldview posture or meta-position of the vision and comprehension of the mental, because the super-complex metatheoretical construction encompasses «all the prominent theories that emerged in historical-psychological discourse» giving them a true, evidenced by act event, a sense of cognition, has a polyaspective subject, which is integrally enters into the subject field of theoretical psychology. It is proved that the effectiveness of metatheoretical thinking is primarily dependent on the professionally competent methodologization and in its format – from the perfect secondary reflection (ie self-reflection) of fundamental theoretical works (directions, systems and other knowledge organization) of modern psychology. As a result

of such deliberate work-activity, the four main vectors of development and enrichment of the subject of theoretical psychology are substantiated: a) situational dimension characterizes the professional realization (by goals, principles, norms, forms, substitutions, etc.) of psychological cognition as a perfect practice of thinking; b) motivational - highlights the key and newly emerging ideas of cultural-historical development of psychology (psychophysical, psychophysiological, psychosocial and psychodiagnostic, on the one hand, and psycho-informational, psychocultural, psychosemantic and psycho-spiritual - on the other); c) action dimension is embraced by explanatory principles, methodological approaches and meta-approaches, non-classical and post-nonclassical search strategies for the proper performance of psychological researches, both theoretical and empirical, d) post-action dimension is the study and creation of the full-fledged categorical structure of psychological science.

Keywords: *theoretical psychology, general psychology, subject field, cyclical-deed approach, methodologem, reflexive methodologization, the world of theoretical psychology, logical-methodological procedure, model-configurator, methodological concept, methodological knowledge, self-reflection of a science, meta positioning, metatheory, canonical psychology, canonization of theoretical systems, psychological canon, psychosophy of act, psychological cognition, fundamental problems of psychology, methodological principles, categorical structure of psychology, act of metatheorizing, M. G. Yaroshevskiy, V. A. Romenets, P. A. Myasoid.*

Рецензенти:

**д. психол. н., проф. Москалець В.П.,
к. психол. н., доц. М'ясоїд П.А.**

Надійшла до редакції 20.10.2019.

Підписана до друку 29.10.2019.

Бібліографічний опис для цитування:

Фурман А.В. Методологічне обґрунтування предметного поля теоретичної психології. Психологія і суспільство. 2019. №3–4. С. 5–37. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2019.03.005>